

Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΣΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΣΧΕΤΙΚΙΣΜΟΥ

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

1. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ: Η ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΑΝΑΣΚΕΥΗΣ ΤΟΥ ΣΧΕΤΙΚΙΣΤΙΚΟΥ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΟΣ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΛΕΙΩΣΗΣ ΙΣΧΥΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΤΟΥ ΑΠΟΒΛΕΨΗΣ

I

Εάν η διαμάχη ορθολογικότητας και σχετικισμού αποτελεί αντιπαράθεση μεταξύ διαφορετικών τρόπων εννόησης του κόσμου, τότε, συμφώνως προς την επιχειρηματολογική διάρθρωση των συγκρουομένων θέσεων, ποιος μπορεί να είναι ο τρόπος συγκρότησης των εννοιών για την πρόσληψη αυτού του κόσμου;

Μια πρώτη απόπειρα διερευνητικής προσέγγισης του προβλήματος θα ήταν δυνατό να προκύψει μέσω της επιστημονιστικής προβληματικής. Αυτή έχει συνδεθεί με το αίτημα για διήθηση του περιεχομένου των εννοιών, ώστε να υπάρξει ανάδειξη του αληθούς τους νοήματος. Πρόκειται για ένα αίτημα, σύμφωνα με το οποίο η θεώρηση των εννοιών ως διαμήκους σειράς επιμέρους στοιχείων και δεδομένων, σε αφαίρεση από το σύνολο των ιστορικών σχέσεων και του αξιακού φόρτου που τις βαρύνει, προτάσσει την εγκυρότητα και τη δεσμευτικότητα του λογικοατομιστικού προτύπου κατανόησης των εννοιών και εξήγησης του πραγματικού.¹

Αυτός ο τρόπος εξήγησης του πραγματικού συλλαμβάνει τις έννοιες ως αποτελέσματα μίας αφαίρεσης από την οποία προκύπτουν δεδομένα τα οποία αντιστοιχούν σε αντικείμενα. Διαμορφώνεται, έτσι, ένα υπόδειγμα για τη γλωσσική κατασκευή των εννοιών, ώστε αυτές να αποτελούν τους απεικονιστικούς όρους της πραγματικότητας, η οποία αυτοχρημα υποστασιώνεται οντολογικώς μέσω της γλωσσικής της προδιάθρωσης.² Αυτή η επιστημονιστική αντίληψη περί συγκρότησης των εννοιών ενδιαιτάται σε μία παράδοση ανήκουσα στη φιλοσοφία της γλώσσας, η οποία ελαύνεται από την αξιωματική αρχή περί του μονοσήμαντου καθορισμού του νοήματος. Επί τη βάση αυτής της αρχής εγκαθιδρύεται μία διάκριση μεταξύ νοήματος και αναφοράς, η οποία ορίζει ως αναφορά τον καταδεικτικό προσδιορισμό των συμβάντων, όπως αυτά διαλαμβάνονται στο περιεχόμενο της γλωσσικής εκφοράς. Έτσι, το νόημα εγκαθίσταται στο πεδίο της γενικότητας ως αφαίρεση από τα αντικείμενα και το περιεχόμενό τους.

Στην περίπτωση αυτή και με δεδομένη, κατά το τυπολογικό επιστημονιστικό υπόδειγμα, τη γλωσσική οργάνωση της πραγματικότητας, η γενικότητα, ως συνθήκη της νοηματικής ταυτότητας, οφείλει να είναι και ρεαλιστική και εξωγλωσσική, ευρισκόμενη σε αναφορά προς τη δυνατότητα της οντολογικής της θεμελίωσης.³ Προκειμένου λοιπόν να υπάρξει ο σχηματι-

σμός αυτής της πραγματικότητας, οι έννοιες συγκροτούνται ως διαμεσολαβητικοί όροι της σχέσης γλώσσας και πραγματικότητας, κατόπιν της αφαίρεσης η οποία συλλαμβάνει τις έννοιες ως δεδομένες. Ακολουθώντας, για να υπάρξει αναγωγή των απότοκων της αφαίρεσης εννοιών στη γενικότητα του καθορισμένου νοήματος, οι έννοιες ταυτίζονται με την αφαίρεσή τους από το περιεχόμενο, με αποτέλεσμα η επιστημονιστική συγκρότηση των εννοιών να ανακυκλείται ως τυπικολογική αναπαράγωγή διηλεκτικούς αφαιρετικής λειτουργίας.

Ως συνέπεια αυτής της επιστημονιστικής προβληματικής προκύπτει η διάκριση η οποία αναπτύσσεται στην εσωτερική τάξη της διάρθρωσης των εννοιών. Δηλαδή, θα λέγαμε ότι η επιστημονιστική σκέψη, προς ανεύρεση και εξασφάλιση ερεισμάτων, ανατρέχει στην αριστοτελική σκέψη και στη διάκριση μεταξύ των ουσιών.⁴

Μία τέτοια αναδρομή εξυπηρετεί την ανάγκη για τη θεμελίωση των εννοιών στη γενικότητα της αφαίρεσης μέσω οντολογικής διάκρισης. Δηλαδή, στον βαθμό που η τυπικολογική επιστημονιστική σκέψη προϋποθέτει τη γλωσσική προενοήση της πραγματικότητας, προκειμένου να εγκαταστήσει τις έννοιες στο κέντρο του ζεύγματος γλώσσας και κόσμου, χρειάζεται η προγενέστερη οντολογική θέση για τη θεμελίωση της οντολογικής περιγραφής της γλωσσικώς προδιαρθρωμένης πραγματικότητας.

Έτσι, η ανάγκη οντολογικής θεμελίωσης των παραδοχών του επιστημονισμού οδηγείται αφεύκτως στο να διακρίνει μεταξύ *πρώτης ουσίας*, η οποία δεν δύναται να αποτελέσει κατηγορημα κανενός άλλου υποκειμένου, και επιμέρους *δευτέρων ουσιών*, διακρινομένων σε *είδος* και *γένος*, στις οποίες κατηγορείται η πρώτη ουσία.⁵ Η αποδοχή αυτής της διάκρισης επιφέρει αξιόλογες συνέπειες για την τυπικολογική επιστημονιστική σκέψη και, συνακολούθως, για το υπόδειγμα περί συγκρότησης των εννοιών, το οποίο καθιερώνει αλλά και αποπειράται να θεμελιώσει, με αυτόν τον τρόπο, ο επιστημονισμός.

Εφόσον, λοιπόν, η πρώτη ουσία, ως πεδίο ανάδειξης των εννοιών στη γενικότητά τους, δεν είναι διακριτή και άρα δεν συνανήκει σε αυτήν κανένα άλλο ειδοποιητό γνώρισμα ή στοιχείο, είναι δυνατή—εν ταυτώ προς την αναδεικνυόμενη έννοια— και η ανάδειξη του ατόμου. Με την κατάφαση στο γεγονός της μη κατηγορήσεως του ατόμου από άλλο υποκείμενο, αλλά και της δυνατότητάς του να κατηγορείται αυτό σε άλλα (είδος—γένος), η γενικότητα της έννοιας, ως στοιχείο αναδεικνυόμενο από την αφαίρεση, προσλαμβάνει το αναγκαίο για αυτήν οντολογικό περιεχόμενο. Το περιεχόμενο αυτό αποτελεί την προϋπόθεση για την αναγνώριση του αυθυπόστατου των εννοιών. Έτσι, εδραιώνεται η απεικονιστική μορφή της σχέσης γλώσσας και κόσμου, αλλά και των οντολογικών της συνυποδηλώσεων, μέσω της λογικής συνάρθρωσης των όρων τους οποίους θέτει η εννοιολογική ομοταξία, όπως προκύπτει από τη θέση για την οντολογική θεμελίωση της πραγματικότητας.⁶

Εάν, λοιπόν, η γενικότητα της έννοιας προκύπτει ως αφαίρεση από το περιεχόμενο των αντικειμένων, τότε η ανωτέρω αναλυθείσα διασφάλιση των οντολογικών προαπαιτούμενων του επιστημονισμού θέτει το πρόβλημα της συγκρότησης των εννοιών και της αναφορικής τους σχέσης προς τις τάξεις των αντικειμένων. Δηλαδή, το αμέσως επόμενο βήμα είναι η συγκρότηση των εννοιών μέσω του λογικού ατομισμού.⁷ Η ανάλυση του κατασκευαστικού προτύπου μέσα στο εννοιακό πεδίο, το οποίο ορίζει ο λογικός ατομισμός, είναι αναγκαία, στον βαθμό

που θέτει σε διαικινδύνευση τον αναστοχαστικό αναπροσδιορισμό της σχέσης εννοιών και αντικειμένων. Το πρότυπο αυτό συγκροτείται προς όφελος ενός τρόπου θεμελίωσης της ατομιστικής θεωρίας συγκρότησης των εννοιών, η οποία εκπονείται με τυπικολογικούς όρους και περιέχεται στην οντολογική συνθήκη που αναλύσαμε, αλλά και στην επιστημονιστική προβληματική η οποία θεμελιώνεται στην ανωτέρω συνθήκη.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, αρχίζει να διαφαίνεται η λογική της αντιπαράθεσης του επιστημονιστικού πλαισίου συγκρότησης των εννοιών προς το αναστοχαστικό πλαίσιο το οποίο μπορεί να κρίνει και τη δυνατότητα, αλλά και το περιεχόμενο, αυτής της συγκρότησης, εν σχέσει με την ιστορική και πραγματική διάκριση της κατασκευής, αλλά και της δυνατής αξιακής της αποτίμησης. Αυτή η διάσταση της προβληματικής κρίνεται αναγκαία, στον βαθμό που, όπως θα δείξουμε εν συνεχεία, εξηγεί τη συγκρότηση και την ανάπτυξη των εννοιών του σχετικιστικού επιχειρήματος και της στρατηγικής ταύτισης ορθολογικότητας και επιστημονισμού. Πρόκειται δηλαδή για τη θέση ότι η ορθολογική συγκρότηση των εννοιών ανήκει στο δογματισμό του επιστημονιστικού πνεύματος από το οποίο εμφορείται ο εργαλειακός ορθολογισμός.⁸

Η θέση αυτή προβάλλεται με σκοπό να καταστεί περισσότερο μαχητό το ορθολογικό επιχείρημα ώστε, κατά την αντιπαράθεση, το σχετικιστικό επιχείρημα να οικειωθεί επ' ωφελεία του την έννοια της κριτικής, εντάσσοντας την ορθολογικότητα στις εκδοχές του δογματισμού ως απόληξη του επιστημονισμού. Θα προσπαθήσουμε να δείξουμε ότι, στη διαμάχη ορθολογικότητας—σχετικισμού, ο σχετικισμός συστήνεται ως φιλοσοφικός μεταμοντερνισμός και ως αρχή εκδίδουσα τη ληξιαρχική πράξη θανάτου της νεωτερικής ορθολογικής φιλοσοφίας. Το σχετικιστικό επιχείρημα αρύεται ένα σύνολο εννοιών από τα ουτοπικά σχεδιάσματα της φιλελεύθερης σκέψης, χωρίς το κανονιστικό της περιεχόμενο, ενώ ευρίσκεται σε εγγύτητα και προς δύο μορφές ατομισμού: το λογικό και το μεθοδολογικό ατομισμό. Για να διακριθώσουμε και κυρίως για να τεκμηριώσουμε τα ανωτέρω, θα πρέπει να εξηγήσουμε τη συγκρότηση των εννοιών του σχετικιστικού επιχειρήματος σε αναφορά προς τη στρατηγική του απόβλεψη.⁹ Δηλαδή, ο σχετικισμός δεν τιτρώσεται, επειδή υποπίπτει σε αντιφάσεις και αντινομίες λογικής μορφής, ούτε επειδή δεν επιτυγχάνει τη συλλογιστική οργάνωση και τη διατύπωση μίας αναμφίλεκτης αποδεικτικής.

Η κριτική προς το σχετικισμό θα πρέπει, όπως θα προσπαθήσουμε να δείξουμε εν συνεχεία, να συλλάβει τη συγκρότηση των εννοιών του ως σύστημα, οι όροι του οποίου διατάσσονται με βάση τη στρατηγική σκόπευση του επιχειρήματος, δηλαδή την καταδολίευση και τη δικαιολόγηση της ακύρωσης του αιτήματος για ορθολογική θεμελίωση και δεσμευτικότητα της κανονιστικής ορθότητας.¹⁰ Συνεπώς, δεν πρόκειται για την ανάγκη να αποδειχθεί η όποια ανεπάρκεια του σχετικισμού ως προς την επιτελεστική ισχύ των επιχειρηματολογικών του μέσων και της λογικής τους οργάνωσης. Η βαρύτητα θα δοθεί στην κριτική ανασυγκρότηση της κατασκευής εντός της δεδομένης νοηματικής περίπτωσης, δηλαδή της αντιπαράθεσης με το ορθοκανονιστικό κριτικό επιχείρημα, εντός της οποίας κατασκευάζονται οι έννοιες του σχετικιστικού επιχειρήματος, με σκοπό να καταστήσει ευπρόσβλητη τη θεμελιωτική αξίωση του κανονιστικού λόγου.

Η μεθοδολογική συγκρότηση της θέσης, με βάση την οποία θα επιχειρηματολογήσουμε, έγκειται στα ακόλουθα: Εάν ο σχετικισμός, προκειμένου να υπονομεύσει το ορθολογικό επιχείρημα, ανασυγκροτεί και αναδιατυπώνει τα αιτήματα του ορθολογικού επιχειρήματος, για να καταδείξει την εξάντλησή τους, τότε φαίνεται ότι έχει ήδη προενοήσει όλα τα χαρακτηριστικά τα οποία θα αναγνωρίσει ως ενύπαρκτα στο αντίπαλο επιχείρημα, ώστε να το θέσει εν αμφιβολώ. Σε αυτήν την περίπτωση, αναφέεται, υπό τη μορφή ερωτήματος, το ακόλουθο πρόβλημα: Με ποια κριτήρια ο σχετικισμός ερμηνεύει το κριτέο ορθολογικό επιχείρημα, εάν έχει προοργανώσει ένα σύστημα κριτηρίων, το οποίο θα αντιστοιχεί στην κεντρική στρατηγική σκόπευση, χωρίς όμως το κριτικό αναστοχαστικό πλαίσιο το οποίο θα επέτρεπε τη διηνεκή ερμηνευτική ανασύσταση και την κριτική διακρίβωση της εγκυρότητας αυτών των κριτηρίων; Δηλαδή, εάν τα κριτήρια με τα οποία ο σχετικισμός του μεταμοντερνισμού (επιμένουμε στο φιλοσοφικό μεταμοντερνισμό λόγω και της βαρύτητάς του ως προς τις συνέπειες για την πολιτική και την πρακτική φιλοσοφία) είναι έγκυρα, τότε ο σχετικισμός θα πρέπει να δικαιολογήσει αυτήν την εγκυρότητα. Θα πρέπει δηλαδή να δικαιολογήσει αυτό που, κατά τις παραδοχές του, μένει πάντοτε τυχαίο, αδικαιολόγητο και απότοκο της επιβολής συγκυριακών, αλλά ισσοθενούς αξίας, παραγόντων και μεταβλητών.¹¹

Έτσι, επιμένουμε και στην ανάλυση του λογικού ατομισμού και των προϋποθέσεων της επιστημονιστικής σκέψης, όχι μόνο για να καταδείξουμε ότι αυτή διαποτίζει το σχετικισμό, ο οποίος τεχνηέντως την επιβάλλει ως επιτίμιο στο ορθολογικό επιχείρημα, αλλά και για να αναρωτηθούμε για τη δυνατότητα της παράλληλης προσέγγισης του προβλήματος μέσω της φιλοσοφίας της γλώσσας. Από μεθοδολογικής απόψεως και σε αναφορά προς τα μεταμεθοδολογικά ερωτήματα που εγείρονται, η δυνατότητα αυτή δικαιολογείται ως τρόπος διερεύνησης δύο βασικών προβλημάτων:

I. Επειδή ο φιλοσοφικός μεταμοντερνιστικός σχετικισμός θεωρεί αυθαίρετη κάθε κανονιστική αξιολόγηση, θεμελίωση και δέσμευση, για αυτόν το λόγο εγκαταλείπεται στη διατύπωση και τη χρήση περιγραφικών επιχειρημάτων. Όμως, κατά τη διαλεκτική του αντιπαράθεση προς το ορθολογικό επιχείρημα, η επίρρωση της στρατηγικής απόβλεψης του σχετικιστικού επιχειρήματος δεν καθίσταται δυνατή απλώς και μόνο με την περιγραφική διατύπωση των στόχων της απόβλεψης. Χρειάζονται και δεοντολογικής αξίας αλλά και κανονιστικής ισχύος επιχειρήματα ικανά να ανακατασκευάσουν τη σκόπευση του αντίπαλου ορθολογικού επιχειρήματος. Σε αυτήν την περίπτωση, όμως, η χρήση περιγραφικών επιχειρημάτων, προς επίρρωση κανονιστικών σκοπεύσεων, θέτει εν κινδύνω την αποτελεσματικότητα του σχετικιστικού επιχειρήματος. Δηλαδή, ενδέχεται να επιβεβαιωθεί η κανονιστική υφή των ορθολογικών αιτημάτων και της συγκρότησης των εννοιών που τα συνέχουν, ενώ στόχος του φιλοσοφικού σχετικισμού είναι η αποδιάρθρωση αυτής ακριβώς της συνοχής και του κανονιστικού της περιεχομένου.

II. Εάν εγκυραίνεται το ορθολογικό επιχείρημα, επειδή η εγγενής στη γλώσσα αμφισημία δεν επιτρέπει την ευκρινή πρόταξη και δικαιολόγηση έγκυρων αξιακών και γνωστικών αιτημάτων, τα οποία αξιώνουν δεσμευτικότητα, τότε τίνι τρόπω ο φιλοσοφικός σχετικισμός παρακάμπτει το ερώτημα περί της αναμφίλεκτης διατύπωσης των δικών του αντιορθολογικών και αντινεωτερικών σκοπεύσεων; Ενδεχομένως, αυτό δεν ισοδυναμεί με υπόρρητη παραδοχή του μονο-

σήμαντου νοηματικού καθορισμού που ο μεταμοντερνιστικός σχετικισμός βδελυττόμενος αποκηρύττει ως επίμεμπτο γνώρισμα του κανονιστικού πειθαναγκασμού, τον οποίον επιφέρουν οι επιταγές του ορθού πρακτικού Λόγου;

Έτσι, λοιπόν, θα ανακατασκευάσουμε τη διαδικασία συγκρότησης των εννοιών και διατύπωσης των σκοπεύσεων του μεταμοντερνιστικού φιλοσοφικού σχετικισμού, όχι μόνο με βάση τη δυνατότητα του ορθολογικού επιχειρήματος ως προς το να δικαιολογήσει το θεμελιωτικό αίτημα το οποίο προτάσσει, αλλά με βάση και την κριτική ως προς τη δυνατότητα του φιλοσοφικού σχετικισμού να δικαιολογήσει και να τεκμηριώσει το αδύνατον κάθε θεμελίωσης και το αυθαίρετο κάθε αξιακής δέσμευσης. Προσέτι, ο μετανεωτερικός σχετικισμός επικρίνει τη θεματοποίηση της εγκυρότητας των αιτημάτων, που αξιώνουν ορθολογική θεμελίωση, ως αποκλεισμό του μη απεικονίσιμου, άσκειπτου ή άφατου στοιχείου της σιέψης, τα οποία χειραγωγεί ο ορθός πρακτικός Λόγος. Τότε, όμως, πώς ο ίδιος αποφεύγει παρόμοια προβλήματα, στο βαθμό που δεν μπορεί παρά να θεματοποιήσει τη δική του σκόπευση, προκειμένου να την αντιπαραθέσει ανταγωνιστικώς σε εκείνη του ορθολογικού επιχειρήματος;

Βάσει των ανωτέρω μπορούμε να διατυπώσουμε την ερευνητική θέση ως εξής: Η αντιπαράθεση ορθολογικότητας – σχετικισμού οδηγεί σε αφλογιστία τα όπλα του ορθολογικού επιχειρήματος, εάν περιοριστεί στη χωριστή ανάλυση των επιχειρημάτων ως διαφορετικών ταυτοτήτων. Δηλαδή, τα ανωτέρω προβλήματα, που θέτουν σε δοκιμασία το φιλοσοφικό σχετικισμό, εάν τα εξετάσουμε μεμονωμένως ως προς την αρτίωση και επιχειρηματολογική διάρθρωση εκάστου επιχειρήματος, οδηγούν απλώς στην αυτοκατάφαση την οποία επιδιώκει ο αποδεικτικός λόγος. Αντιθέτως, φαίνεται λυσιτελέστερη η πραγμάτευση του προβλήματος στο εννοιακό πεδίο το οποίο ορίζει η νοηματική συνθήκη στην οποία διαλαμβάνεται η διαλεκτική διαμάχη και ανάπτυξη των επιχειρημάτων, αλλά και το αίτημα της δικαιολόγησης αντί του δογματισμού της θεμελίωσης η οποία συχνά ολισθαίνει προς τον σχετικισμό. Προϋπόθεση για μία τέτοια δυνατότητα είναι το να εξετάσουμε τον σχετικισμό ως ένσταση υποβαλλόμενη εν ταυτώ προς την έγερση της ορθοκανονιστικής θεμελιωτικής αξίωσης και την επιχειρηματολογική της υποστήριξη, ώστε να ελεγχθεί η συγκρότηση και η ανάπτυξη των εννοιών του ενός επιχειρήματος, υπό το φως και την προοπτική της στρατηγικής σκόπευσης αλλά και της δυνατότητας για ανακατασκευή και ερμηνεία της ανάπτυξης των εννοιών του άλλου.

II

Η μέχρι τώρα ανάλυση του λογικού ατομισμού αποβλέπει στη διακρίβωση και την αξιολόγηση των συνεπειών για την κοινωνική θεωρία και τη σχέση της με το φιλοσοφικό λόγο. Στην προκειμένη περίπτωση, δεν ενδιαφέρει απλώς η διερεύνηση των ειφάνσεων του επιστημονισμού, αλλά οι συνέπειές του για την επιστημολογία των κοινωνικών επιστημών και το ορθολογικό φιλοσοφικό επιχείρημα.¹² Δηλαδή, στην αντιπαράθεση ορθολογικότητας–σχετικισμού παρεισάγεται από το σχετικιστικό επιχείρημα η διάσταση του επιστημονιστικού πνεύματος. Αυτή η παρεισδυσία δεν προβάλλεται μόνο ως απόληξη της νεωτερικής ορθολογικής σιέψης, αλλά ως αναπόφευκτη κατάληξη και προοπτική της, προκειμένου η αυθαίρετη, όπως θα δεί-

ζουμε, ταύτιση της κριτικής ορθολογικότητας με τη θετικιστική επιστημολογία να εξυπηρετήσει τη στρατηγική του σχετικιστικού επιχειρήματος σε βάρος της ορθολογικής θεωρίας.

Επιπλέον, κατ' αυτόν τον τρόπο, ο σχετικισμός, πέραν και κατά παράβαση των διάπυρων αντιθετικιστικών του διακηρύξεων, προσχωρεί σε θέσεις (ιδιαίτερα ως προς τη σχέση θεωρίας και πράξης, εξήγησης και δικαιολόγησης, κριτικής και περιγραφής) οι οποίες τον καθιστούν όμαιμο του νεοθετικισμού και συμφυή λόγο προς έναν αριτιγέννητο, νεόκοπο συντηρητισμό. Προκειμένου να αποσαφηνιστεί το περιεχόμενο αυτής της θέσης, είναι ανάγκη να ελέγξουμε τον τύπο συγκρότησης των εννοιών, στον οποίον το κοινωνικό, νοούμενο ως επιμέρους δεδομένο, συλλαμβάνεται από τη θεωρία. Η πρώτη προϋπόθεση, για να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο εμφιλοχωρεί ο επιστημονισμός του λογικού ατομισμού στην επιστημολογία των κοινωνικών επιστημών, είναι ο διαχωρισμός μεταξύ των τύπων της εννοιακής συγκρότησης και του περιεχομένου της από τη δυνατότητα για αναστοχαστική κριτική αυτού του περιεχομένου.¹³

Το γεγονός ότι το σχετικιστικό επιχειρήμα καταφάσκει αυτόν το διαχωρισμό οδηγεί σε γεινίαση του σχετικισμού με τη θετικιστική προβληματική περί ατομικών προτάσεων. Έτσι, θα διερευνήσουμε τη σχέση μεταξύ των ατομικών προτάσεων και της θεμελιωτικής αξίωσης, την οποία εγείρει η θετικιστική επιστημολογία μέσω του αιτήματος περί ιδεώδους και έγκυρης εννοιακής συγκρότησης. Σκοπός είναι το να καταδείξουμε ότι η κατάφαση στη θεμελιωτική αξίωση δεν επαρκεί, ώστε να υπαγάγει το ορθολογικό φιλοσοφικό επιχειρήμα στο καθεστώς του θετικιστικού επιστημονισμού. Όμως, είναι αριετή αυτή η υπαγωγή για την ανάπτυξη της μεθοδολογικής πόρευσης, η οποία θα εξυπηρετήσει τη σκόπευση του σχετικιστικού επιχειρήματος.¹⁴ Δηλαδή, ο σχετικισμός προβαίνει σε τέτοια ανάπτυξη των εννοιών, ώστε ο αποδεικτικός λόγος του επιχειρήματος να διευκολύνεται κατά την εκφορά του, από την ταύτιση του ορθολογικού φιλοσοφικού λόγου με το θετικιστικό επιστημονισμό.

Εάν μείνουμε απλώς στις περιγραφικές διαπιστώσεις περί της κατίσχυσης του επιστημονιστικού πνεύματος, ως αποτελέσματος προερχομένου από το αίτημα περί ισχυρής θεμελίωσης, τότε μία τέτοια ταύτιση θα ήταν ευλογοφανής. Το γεγονός ότι το σχετικιστικό επιχειρήμα παράγει την ταυτότητα των δύο εννοιών δεν οφείλεται σε κάποια λογική αντίφαση ή αντινομία λόγω ατελούς αριτώσης του επιχειρήματος. Οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι αυτή η ταύτιση είναι θεμελιώδης ως ανάπτυξη των εννοιών. Αυτές οι έννοιες αναπτύσσονται από το σχετικιστικό επιχειρήμα κατ' αντιστοιχία προς τη σκόπευση του επιχειρήματος, αλλά χωρίς αναφορά στον κριτικό αναστοχαστικό έλεγχο του περιεχομένου, ο οποίος συνέχει αυτήν τη διαδικασία εννοιακής συγκρότησης.

Επανεισάγοντας, λοιπόν, το στοιχείο της κριτικής στο σχετικιστικό επιχειρήμα, μπορούμε να ελέγξουμε τη συγκρότηση και την ανάπτυξη των εννοιών, σε διηλεκτή αναφορά προς το σκοπό του επιχειρήματος, παρατηρώντας τα ακόλουθα:

I. Στο θετικιστικό επιστημονισμό, η έννοια του ατομικού εισάγεται μέσω της ένταξής του σε κάποιο λογικό είδος και ακολούθως σε ένα λογικό γένος. Αυτή η διαδικασία διασφαλίζει τη δομή, η οποία συστηματοποιεί τη θεωρία κατά τη διατύπωσή της, και της παρέχει τον αναγκαίο αξιωματικό χαρακτήρα.¹⁵ Όμως, αυτή η διαδικασία απόδοσης ειδολογικών γνωρισμά-

των στο ατομικό, ώστε να ενταχθεί σε ένα γένος, μπορεί να συγκροτεί αυτόν τον αξιωματικό χαρακτήρα, αλλά δεν επαρκεί για τη διασφάλιση της ολότητας ως πλαισίου υπαγομένου στην κριτική αναστοχαστική συνθήκη από την οποία δύναται να προκύψει η αξιολόγηση της ιστορικής διαμόρφωσης αυτού του πλαισίου. Δηλαδή, τα ατομικά στοιχεία, τα οποία πρέπει να συλλάβει η θεωρία, υπερβαίνουν τη μερικότητά τους, υπαγόμενα στη γενικότητα της επιστημονικής έννοιας.

Υπό το πνεύμα αυτό, ο θετικιστικός επιστημονισμός συλλαμβάνει τις έννοιες του εμπειρικού δεδομένου και του εμπειρικού ελέγχου. Επειδή, όμως, μία ατομική έννοια περιλαμβάνει ένα μόνο άτομο (επί παραδείγματι, η έννοια του δεδομένου περιλαμβάνει τη σημασία του μερικού, όχι όμως και του καθολικού), ο συσχετισμός μεταξύ ατομικών εννοιών είναι συσχετισμός μεταξύ εξατομικευμένων ποιοτήτων με βάση τα έκτυπα ατομικά γνωρίσματα και όχι κατά το περιεχόμενο.¹⁶

II. Με τον τρόπο αυτόν, δημιουργείται ένας τύπος συγκρότησης των εννοιών, όπου η θεωρία συλλαμβάνει τα αντικείμενα σε αφαίρεση από το περιεχόμενό τους. Ακολούθως, η οργάνωση των αντικειμένων αυτών σε τάξεις, αν και επιτρέπει τη λογική ανασυγκρότηση του κοινωνικού αντικειμένου υπό το καθεστώς αξιωματικών προϋποθέσεων, εν τούτοις δεν επαρκεί για να διασφαλίσει την αναστοχαστική σύλληψη του αντικειμένου αυτού.¹⁷ Εφόσον, δηλαδή, η γενικότητα της έννοιας προκύπτει ως αφαίρεση από το περιεχόμενο και εφόσον κρίνεται κατά τρόπον εμπειρικό αν αληθεύουν οι προτάσεις αυτών των εννοιών, η μόνη δυνατότητα της θεωρίας θα είναι η υπαγωγή των εμπειρικών δεδομένων στην παρατήρηση.¹⁸ Έτσι, δημιουργείται μία θεωρία περί συγκρότησης των εννοιών χωρίς ενδιαφέρον για τη διαδικασία συγκρότησης του κοινωνικού αντικειμένου.

Με αυτόν τον τρόπο, η γενικότητα της έννοιας, ως αφαίρεση από το περιεχόμενο του αντικειμένου, αναδεικνύεται σε κριτήριο του κοινωνικού αντικειμένου. Το κοινωνικό αντικείμενο συγκροτείται, δηλαδή, ως αντικείμενο της θεωρίας μέσω αφαίρεσης από το περιεχόμενο της ιστορικής του διάπλασης και κατά τρόπον ανεξάρτητο από τη δυνατότητα να ασκηθεί η αναστοχαστική κριτική αυτής της διάπλασης. Όμως, αυτός ο τύπος θεωρίας για τη συγκρότηση των εννοιών ανέτως διολισθαίνει προς τον αυθαίρετο κατασκευαστισμό. Αυτός ο κατασκευαστισμός κυριαρχείται από το δογματισμό της θέσης ότι μέσω μίας αφαίρεσης θα μπορούμε να κρίνουμε μία άλλη αφαίρεση, αφού μέσω του παρατηρησιακού ελέγχου θα έχουμε διηθήσει μέχρι εξαλείψεώς του το περιεχόμενο από το οποίο γίνονται οι αφαιρέσεις.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο τυπικολογικός χαρακτήρας του επιστημονισμού διασώζει το όλον ως διάθρωση κερματισμένων σχέσεων, στις οποίες θα μπορούν να περιληφθούν τα επί μέρους εμπειρικά δεδομένα ως αντικείμενα του παρατηρησιακού ελέγχου.¹⁹

III. Η ανωτέρω ανάλυση χρησιμεύει στο να εξηγήσουμε την ολιγωρία του θετικιστικού επιστημονισμού ως προς τη δυνατότητα αναστοχαστικής κριτικής του ιστορικού πλαισίου διαμόρφωσης του αντικειμένου. Χρειάζεται επίσης και για να τεκμηριώσουμε την ασκηθείσα επίδραση στη θεωρία περί συγκρότησης των εννοιών, σε συνάφεια προς τη θεμελιωτική αξίωση του θεωρητικού λόγου.

Το γεγονός ότι παραβλέπεται η αναγκαιότητα για αναστοχαστικό έλεγχο και αξιολόγηση, ως προς την ιστορική διαμόρφωση του κοινωνικού αντικειμένου, αλλά και της διαμόρφωσης της επιστημονικής θεωρίας, η οποία το συλλαμβάνει ως παρατηρησιακό δεδομένο, επιφέρει μία ακόμη συνέπεια στο επιστημονιστικό υπόδειγμα συγκρότησης των εννοιών. Δηλαδή, ο υποβιβασμός του ιστορικού πλαισίου δεν επιτρέπει την κατανόηση και την εξήγηση των ιστορικών στιγμών που αφορούν την ανάπτυξη της επιστημονικής θεωρίας, διότι, λόγω του κατασκευαστικού φορμαλισμού, όλες οι φάσεις αυτής της ανάπτυξης θεωρούνται ισοσθενείς και αξιολογικώς ισόκυρες. Με αυτόν τον τρόπο, αναφύεται ένα ακόμη πρόβλημα το οποίο αφορά τη σχέση του αξιακού με το ιστορικό: Εφόσον το ιστορικό πλαίσιο δεν τυγχάνει αναστοχαστικής κριτικής, οι αξίες θα νοούνται απλώς ως μεταφυσικά κινήματα εξοβελιστέα από τον επιστημονικό λόγο.

Αυτή όμως η εκδοχή της επιστήμης δεν επιτρέπει ούτε την κριτική αυτοκατανόηση της ίδιας της επιστήμης. Έτσι, το αίτημα θεμελίωσης δεν σκοπεύει ούτε και προϋποθέτει την αναστοχαστική κριτική αναφορά και αξιολόγηση των συνθηκών παραγωγής του.

IV. Ως συνέπεια των ανωτέρω προκύπτει η απίσχναση των ορθολογικών κριτηρίων και η υποκατάστασή τους από εργαλειικούς όρους, όπως αυτοί προκύπτουν από το διαχωρισμό μεταξύ αξιακού και ιστορικού και της αναφοράς τους στο πραγματικό. Αυτός ο διαχωρισμός δημιουργείται και σε αναφορά προς ένα είδος θεμελιωτικής αξίωσης, συνδεδεμένο με την εμπειρική εφαρμογή αυτών των όρων στο κοινωνικό αντικείμενο και την αφαίρεσή του από το ιστορικό του περιεχόμενο και, κατά συνέπεια, από τον ιστορικοκριτικό έλεγχο αυτού του περιεχομένου.

Προϋπόθεση για τη συγκρότηση τέτοιων ορθολογικών κριτηρίων είναι η εδραίωση των διακριτών ορίων μεταξύ επιστήμης και μεταφυσικής. Πρόκειται για τον διαχωρισμό μεταξύ επιστημονικής γνώσης, προερχομένης από το σύνολο των εμπειρικών δεδομένων, και του ιστορικοκριτικού λόγου, ο οποίος, όταν εκφέρει αξιολογικές κρίσεις, θεωρείται ότι εγκαταβιώνει στο χώρο τού άνευ νοήματος, εφόσον η κριτική των αξιών δεν μπορεί να υπαχθεί στον τύπο του εμπειρικού δεδομένου.

Με αυτόν τον τρόπο, ο θετικιστικός επιστημονισμός εισάγει, μέσω του λογικού ατομισμού, τη διάκριση μεταξύ της ανακάλυψης, ως στιγμή της εκφοράς του επιστημονικού λόγου, και της θεμελίωσης ως σκοπού της επιστημονιστικής σκέψης. Αυτή η μορφή θεμελίωσης ενισχύεται από το σύνολο της εμπειρικής παρατηρησιακής μεθόδου, ώστε να έχει ισχύ με υπεριστορική προοπτική και δυνατότητα. Έτσι, μπορούμε να εξηγήσουμε την αρωγή του λογικού ατομισμού στον θετικιστικό επιστημονισμό ως συνδρομή που παρέχεται με τη συγκρότηση μιας έγκυρης θεωρίας για την κατασκευή των εννοιών του θετικιστικού επιστημονισμού. Ο λογικός ατομισμός αποτελεί τη συνθήκη δυνατότητας για τη δημιουργία και την ανάπτυξη ενός φορμαλιστικού κατασκευαστισμού, στο πλαίσιο του οποίου ενθυλακώνεται και οργανώνεται το ιδεώδες της επιστημονικής ορθολογικότητας.

V. Βάσει των προηγούμενων, ο θετικιστικός επιστημονισμός κατασκευάζει την έννοια της επιστημονικής ορθολογικότητας σε αναφορά προς το κριτήριο της επαληθευσιμότητας.²⁰ Δηλαδή, ο θεωρητικός λόγος, τον οποίο δικαιολογείται να εκφέρει η επιστημονική ορθολογι-

κότητα, είναι ο λόγος ο οποίος μπορεί να διατυπώσει και να περιγράψει παρατηρησιακούς όρους και φαινόμενα. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να συνδυάσουμε τα προηγουμένως αναλυθέντα, περί ατομικών όρων και τάξεων των αντικειμένων εν σχέσει προς τη γενικότητα της έννοιας και σε αφαίρεση από το περιεχόμενο των αντικειμένων, με τις ιδιότητες των αντικειμένων. Δηλαδή, εφόσον η κριτική αναστοχαστική δυνατότητα του φιλοσοφικού λόγου αντιμετωπίζεται ως κενόσπουδη ματαιοσχολία, οι ιδιότητες των αντικειμένων ενδιαφέρουν τον επιστημονικό λόγο μόνο ως προς την περιγραφιμότητά τους. Αντιθέτως, το αξιακό περιεχόμενο και τα αξιακής σπουδαιότητας φαινόμενα, τα οποία επιχωριάζουν στις σχέσεις που διαμορφώνουν τη συνάφεια μεταξύ ιστορικού και πραγματικού, αποτελούν θεωρητικούς όρους, δηλαδή αντικείμενα αδιάφορα για την επιστημονική έρευνα.

Έτσι, η σύνδεση της επιστημονικής ορθολογικότητας με το κριτήριο επαληθευσιμότητας, το οποίο θεμελιώνει τη διάκριση μεταξύ παρατηρησιακών και θεωρητικών όρων, αναδιατυπώνει το περιεχόμενο της θεμελιωτικής αξίωσης.²¹

VI. Αποτέλεσμα των ανωτέρω είναι το γεγονός ότι η θεμελιωτική αξίωση συγκροτείται, από το φορμαλιστικό κατασκευαστισμό του θετικιστικού επιστημονισμού, ως έννοια συνάλληλη με αυτήν της επιστημονικής ορθολογικότητας, ώστε και οι δύο έννοιες να υπαχθούν στην υπερισείμνη έννοια της επιστήμης. Δηλαδή, εφόσον η επιστημονική ορθολογικότητα ερειδεται στους άξονες που συγκροτούνται από τις τάξεις των αντικειμένων και των εμπειρικών δεδομένων, της αφαιρέσεως του περιεχομένου, της διάκρισης θεωρίας και κριτικής, αλλά και της διαφοράς μεταξύ θεωρητικών και παρατηρησιακών όρων, όπως αυτή εισάγεται με το κριτήριο της επαληθευσιμότητας, τότε η θεμελιωτική αξίωση θα συνάγεται από την αρχή της επιστημονικής ορθολογικότητας.

Σε αυτήν την περίπτωση, είναι δυνατό να παρατηρήσουμε ότι ο συγκεκριμένος τύπος και η στρατηγική της συγκρότησης και της ανάπτυξης των εννοιών του θετικιστικού επιστημονισμού ορίζουν ότι η θεμελιωτική αξίωση αποτελεί τον στόχο του επιστημονικού επιχειρήματος. Ο στόχος αυτός αναδεικνύεται μέσω της εννοιολογικής συγκρότησης της επιστημονικής ορθολογικότητας ως αρχής την οποία συνάγει το επιχείρημα από το λογικό ατομισμό και την εντάσσει στην απαρτίωσή του.²² Θα κριθεί λοιπόν το επιχείρημα του θετικιστικού επιστημονισμού από τη στρατηγική του απόβλεψη και τον τύπο οργάνωσης και ανάπτυξης των εννοιών, ο οποίος υποστηρίζει αυτήν τη στρατηγική.

Η στρατηγική σκόπευση του επιχειρήματος, δηλαδή η επιστημονιστική θεμελιωτική αξίωση, μας ενδιαφέρει, επειδή ο φιλοσοφικός σχετικισμός οργανώνει το μεθοδολογικό του στρατήγημα, ταυτίζοντας αυτήν την αξίωση με το στόχο της ορθολογικής θεμελίωσης των κανόνων και της έγκυρης δεσμευτικότητάς τους, την οποία αξιώνει το κριτικό ορθολογικό επιχείρημα. Τα όσα έχουν ως τώρα αναλυθεί είναι εκείνα τα οποία παραβλέπει ο φιλοσοφικός σχετικισμός, συμφύροντας την ορθολογικώς σκοπούμενη θεμελίωση του επιστημονισμού με το μη εργαλειώδες αλλά ορθολογικό φιλοσοφικό επιχείρημα του κριτικού φιλοσοφικού λόγου. Προϋπόθεση για αυτήν την ταύτιση και τη σύμφυση των εννοιών είναι η αφαίρεση των θεμελιωτικών αξιώσεων από το περιεχόμενό τους. Δηλαδή, στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για αφαίρεση από τον τύπο συγκρότησης των εννοιών, τον οποίον ορίζει ο φορμαλιστικός κατασκευαστισμός του

επιστημονισμού, και στη δεύτερη περίπτωση πρόκειται για τύπο αφαίρεσης από το κριτικό αναστοχαστικό περιεχόμενο και την κριτική τελεολογία η οποία διέπει το ορθολογικό επιχείρημα της κριτικής φιλοσοφίας.²³

Όμως, αυτή η αφαίρεση είναι μεν απόληξη του συγκεκριμένου τύπου συγκρότησης και της στρατηγικής ανάπτυξης των εννοιών, αλλά, επίσης, ως εμφανίσιμη την προσήλωση στην αυταξία του ατομικού δεδομένου της θεωρίας και των ατομικών υποκειμένων της πράξης, είναι και προϋπόθεση για τη διαπλοκή του λογικού ατομισμού με τον μεθοδολογικό ατομισμό αλλά και για τη συγκρότηση των εννοιών του φιλοσοφικού σχετικισμού, ο οποίος ενσωματώνει αυτές τις δύο μορφές ατομισμού.

III

Επιχειρήσαμε να αναλύσουμε τη συγκρότηση και τη στρατηγική της ανάπτυξης των εννοιών στον θετικιστικό επιστημονισμό, με αναφορά προς τη σκοπούμενη θεμελιωτική αξίωση και τον λογικό ατομισμό. Στόχος της μέχρι τώρα ανάλυσης είναι το να εξηγήσουμε την ταύτιση την οποία επιχειρεί ο φιλοσοφικός σχετικισμός μεταξύ της θεμελιωτικής αξίωσης του επιστημονισμού και της ορθολογικής θεμελίωσης των κανόνων και των αξιακών αιτημάτων, στην οποία αποβλέπει η κριτική ορθολογική φιλοσοφία, και να ελέγξουμε το πώς ο σχετικισμός αποπειράται να δικαιολογήσει αυτήν την ταύτιση.

Επιχειρήθηκε επίσης ανάλυση της διάκρισης μεταξύ παρατηρησιακών και θεωρητικών όρων και των συναφών προτάσεων, εν σχέσει με το κριτήριο της επαληθευσιμότητας. Η ανάλυση απέβλεπε στην εξήγηση της έννοιας της ορθολογικότητας του επιστημονιστικού νομολογικού μοντέλου, αλλά και στην εξήγηση της συνάφειας μεταξύ δύο εκδοχών ατομισμού (λογικού και μεθοδολογικού) και της χρησιμοποίησης αυτών των εκδοχών από τον φιλοσοφικό σχετικισμό.²⁴ Επιπλέον, τα όσα υποστηρίξαμε για τον θετικιστικό επιστημονισμό απολήγουν στη θέση περί της αφαίρεσης του στοιχείου της αντικειμενικότητας από την πολιτική πρακτική και τις ηθικές κρίσεις που την προσδιορίζουν. Εφόσον το εν λόγω μοντέλο επιστημονικής ορθολογικότητας δεν προβλέπει την ύπαρξη κριτηρίων για την αποτίμηση αξιακών σχέσεων, η δικαιολόγηση και η ορθολογική υποστήριξη ή απαξίωση τέτοιων σχέσεων είναι αδύνατη. Κατά συνέπεια, δεν είναι δυνατή καμία επιστημονική ανάλυση του αξιακού περιεχομένου των πολιτικών ρυθμίσεων, πολλώ δε μάλλον όταν δεν συλλαμβάνονται ως ολότητα από τη θεωρία, αλλά ως διαρθρωμένες σχέσεις αποτελούμενες από κερματισμένα στοιχεία. Έτσι, η προαναφερθείσα αξιολογική ισοκυρία μεταξύ των ηθικοπρακτικών κρίσεων επιφέρει βαρύτερες συνέπειες και στον δικαιοπολιτικό προσδιορισμό των κανονιστικών ρυθμίσεων. Οι συνέπειες αυτές επιφέρονται, στο βαθμό που δεν είναι δυνατή η ορθολογική θεμελίωση των ορθοπρακτικών κανόνων, οι οποίοι θα μπορούσαν να ρυθμίζουν τις συνθήκες τέλεσης του πολιτικού πράττειν. Συνέπεια αυτής της διακηρυττόμενης αδυναμίας είναι ο συσχετισμός της ορθολογικότητας με την πολιτική, σε ατομικό επίπεδο.²⁵

Εν αντιθέσει με τον θετικιστικό επιστημονισμό, ο οποίος, όπως δείξαμε προηγουμένως, θεωρεί τον αξιακό προσανατολισμό της πράξης ορθολογικώς και επιστημονικώς αλυσιτελή και αδιάφορο, η επιστημολογία του μεθοδολογικού ατομισμού ενδιαφέρεται για την ένσκηπη

ορθολογική δραστηριότητα της πολιτικής ως εργαλειακή λειτουργία με ατομιστικό περιεχόμενο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα ατομικά υποκείμενα διαμορφώνουν την ορθολογικότητα του πράττειν σε συμφωνία προς έναν σκοπό, ο οποίος συνέχει τις μορφές του πράττειν, και κατ' αναλογία προς τα προσφορότερα και λυσιτελέστερα μέσα τα οποία οι ατομικώς δρώντες μετέρχονται προς επίτευξη των στόχων τους. Σε αυτήν την περίπτωση, η έννοια των αξιακών σχέσεων κατασκευάζεται με προϋπόθεση την αναφορά σε ένα ατομικό πλαίσιο δράσης. Έτσι, οι αξιακές σχέσεις δεν συνδέονται με την ορθολογική κριτική τους και τη συνάφεια προς το κοινωνικό αντικείμενο της θεωρίας, αλλά αναφέρονται στις ατομικές αποβλέψεις των δρώντων και αποτελούν σχέσεις συγκροτούμενες στον πυρήνα της διαρραγείσης ολότητας, η οποία υποκαθιστά την έννοια του κοινωνικού ως συνεκτικού όλου.

Ο συγκεκριμένος τύπος κατασκευής των αξιών και του περιεχομένου τους αναπτύσσεται από τον μεθοδολογικό ατομισμό σε αναφορά προς την αδυναμία ορθολογικής κριτικής ανασύστασης αυτού του περιεχομένου, αλλά και των στόχων κάθε αξιακού προσανατολισμού. Ο αξιακός προσανατολισμός του πράττειν και της θεωρίας δεν είναι, όπως στην περίπτωση του θετικιστικού επιστημονισμού, ματαιόσπουδη αδολοσχία, αλλά αποτελεί αντικείμενο ενδιαφέροντος, χωρίς κανονιστικό περιεχόμενο. Υπάρχει σημείο γειτνίασης των δύο προσεγγίσεων ως προς τον ορθολογικό χαρακτήρα των αξιακών σχέσεων αλλά, κατά την επιστημολογία του μεθοδολογικού ατομισμού, ο χαρακτήρας αυτός δεν αποβάλλεται αλλά αξιοποιείται από το επιχείρημα. Σκοπός αυτής της αξιοποίησης είναι το να καταδειχθεί η αδυναμία συστηματοποίησης και εξισορρόπησης των ασύμβατων αξιακών επιπέδων. Δηλαδή, όπως συμβαίνει και με τον λογικό ατομισμό, η κατάφαση στο επιμέρους δεδομένο καθιστά αδύνατη την αναφορά σε μία συνεκτική ολότητα, με αποτέλεσμα κάθε απόπειρα θεωρητικής ορθολογικής κατανόησης των επιμέρους σχέσεων να φαίνεται αυθαίρετη. Ακολουθώντας, επέρχεται ως συνέπεια ο διαχωρισμός του λογικού από το αξιακό και άρα η αδυναμία σύνδεσης του αξιακού με το πραγματικό, με αποτέλεσμα να φαίνεται άστοχη η δυνατότητα ορθολογικής θεμελίωσης των κανόνων και του αξιακού τους περιεχομένου.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι ο φορμαλιστικός κατασκευαστισμός, με αναφορά στο ατομιστικό μοντέλο, αποτελεί, τόσο για τον λογικό όσο και τον μεθοδολογικό ατομισμό, τον τρόπο για την άρση της αντικειμενικότητας του κοινωνικού όλου. Ταυτοχρόνως, αίρει και την αντικειμενικότητα των κρίσεων που προσδιορίζουν αυτήν την ολότητα, μέσω της ισχυρής κατάφασης σε μία μορφή αντικειμενικότητας η οποία δεν θα μπορεί να υπερβεί τα όρια του μερικού και του δεδομένου.

Ως συνέπεια αυτής της θέσης προκύπτει ο υποκειμενικός και αυθαίρετος χαρακτήρας των αξιακών προσδιορισμών και του κανονιστικού προσανατολισμού, καθώς και η τυπικομορφική ορθολογικότητα η οποία εξαντλείται στις περιγραφικές της δυνατότητες. Αυτός ο τύπος ορθολογικότητας δεν μπορεί να προβεί σε δεσμευτικές αξιολογήσεις, εφόσον δεν υφίσταται το καθολικό πλαίσιο που θα επέτρεπε την ορθολογική θεμελίωση των κανονιστικών ρυθμίσεων του πράττειν. Η αμέσως επόμενη συνέπεια που προκύπτει από αυτήν τη στρατηγική ανάπτυξη των εννοιών είναι ότι ο κατασκευαστικός φορμαλισμός, όπως δείξαμε και στην περίπτωση

του επιστημονισμού, δεν είναι αποτέλεσμα ή, έστω, ένα από τα έτυπα γνωρίσματα του μεθολογικού ατομισμού, αλλά συνιστά βασική προϋπόθεσή του.

Δηλαδή, δυνάμει αυτής της προϋπόθεσης, οι ορθολογικοί όροι, οι οποίοι θα αποτελούσαν και τους βασικούς όρους για τη διασφάλιση και τη συνοχή μιας θεωρίας ορθολογικής θεμελίωσης των κανόνων, μεταστοιχειώνονται απλώς σε τυπικούς όρους, οι οποίοι αποτελούν τις αρμογές της τυπικομορφικής κατασκευής. Κατά συνέπεια, δεν είναι δυνατή η διάσωση της ιστορικής αναστοχαστικής δυνατότητας ως προϋπόθεσης για τη θεμελίωση των ορθοπρακτικών κανόνων.²⁶ Έτσι, λοιπόν, ο κατασκευαστικός φορμαλισμός, τόσο στον λογικό όσο και στον μεθολογικό ατομισμό, προσλαμβάνει ανιστορικό χαρακτήρα. Αποτέλεσμα αυτού είναι η ανάδειξη της εργαλειακής ορθολογικότητας ως λογικής αναπαράγωγής της διαδικασίας η οποία διαρθρώνει και ιεραρχεί ασύμβατες μεταξύ τους ατομικές αξιακές σκοπεύσεις, με λειτουργιστικό περιεχόμενο.

Ως επόμενο βήμα έρχεται πλέον η καταφανής αδυναμία για ορθολογική κριτική της κοινωνιακής δραστηριότητας, όπως αυτή δικτυώνεται στο πλέγμα των μη συγκεράσιμων ατομικών και εργαλειικών ορθολογικών σκοπεύσεων. Προκύπτει λοιπόν, έτσι όπως μπορεί να δείξει η στρατηγική ανάπτυξη των εννοιών σε διαφορετικούς τύπους ορθολογικότητας, που διαμορφώνονται από τις δύο μορφές του ατομισμού, αλλά και μέσω της διάκρισης μεταξύ περιγραφικών κρίσεων, οι οποίες προβάλλονται ως αντικειμενικές, και αξιολογικών, οι οποίες θεωρούνται αυθαίρετες, ότι ο σχετικισμός αρνείται να διακρίνει αυτούς τους διαφορετικούς τύπους ορθολογικότητας. Δηλαδή, ο σχετικισμός, ιδιαίτερα στην πολεμική εκδοχή του, όπου εμφανίζεται ως φιλοσοφικός μεταμοντερνισμός, αναφύεται από τη διακηρυκτόμενη αδυναμία περί ορθολογικής κατανόησης του πραγματικού. Σε αυτήν την περίπτωση, ο σχετικισμός αναδεικνύεται μέσω της διάρρηξης του συνδέσμου μεταξύ λογικού και αξιακού και της δυνατής εφαρμογής του αξιακού στο πραγματικό, η οποία θα αποτελούσε προϋπόθεση για την ορθολογική αναστοχαστική κριτική και την αξιολόγηση του πραγματικού μέσω των ιστορικών μορφών του.

Εάν, δηλαδή, δεν θέλουμε να προσεγγίσουμε την επιθετική εκδήλωση του σχετικιστικού επιχειρήματος, ως φιλοσοφική αντίλογια άνευ αντικειμένου, θα πρέπει να ανατρέξουμε στην ορθολογική ανασυγκρότηση του περιεχομένου αυτών των προβλημάτων. Μία τέτοια ανασυγκρότηση επιτρέπει να κατανοήσουμε τον φιλοσοφικό σχετικισμό ως απότοκο της κερματισμένης καθολικότητας του αξιακού πλαισίου και της αμφίβολης δυνατότητας για δεσμευτική ορθολογική θεμελίωση και, ταυτοχρόνως, ως επιχείρημα το οποίο έχει ήδη εντάξει στη στρατηγική του απόβλεψη την υπονόμηση αυτών των δυνατοτήτων. Αυτή η ένταξη γίνεται εν ταυτώ προς τη δικαιολόγηση της δυνατότητας για θεμελίωση, όπως την προβάλλει, μέσω της δικής του στρατηγικής σκόπευσης, το υπονομευόμενο από τον σχετικισμό κριτικό ορθολογικό επιχείρημα.²⁷

Στο σημείο αυτό, στηριζόμενοι στη μέχρι τώρα ανάλυση, μπορούμε να διατυπώσουμε τη θέση την οποία υποστηρίζουμε ως προϋπόθεση για την κριτική ανακατασκευή του φιλοσοφικού σχετικισμού: Ο σχετικισμός δεν προκύπτει απλώς ως αποτέλεσμα της κρίσης του ορθολογικού επιχειρήματος, όπως την εξετάσαμε στις δύο διαφορετικές αλλά και εν πολλοίς συναφείς μορφές ατομισμού, αλλά ως απαίτηση, εν είδει στρατηγικού στόχου, η οποία συνεκφωνεί-

ται, τίθεται δηλαδή εν ταυτώ, προς το θεμελιωτικό αίτημα του ορθολογικού επιχειρήματος. Αυτή η σχέση συγχρονίας διευκολύνει, αφενός, ως προς το να εξηγήσουμε την παράλληλη ανάπτυξη των εννοιών στα δύο επιχειρήματα και, αφετέρου, ως προς το να ελέγξουμε την απαίτηση του σχετικισμού, ο οποίος αξιώνει από το ορθολογικό επιχείρημα να αποδείξει τη θεμελιωτική του δυνατότητα. Πρόκειται για μεθοδολογικό στρατήγημα το οποίο μετέρχεται το σχετικιστικό επιχείρημα, ώστε να αποφύγει τη βάση της δικαιολόγησης, την οποία απαιτεί η θέση ότι η ορθολογική θεμελίωση είναι αδύνατη και αυθαίρετη.

Με τον τρόπο αυτόν, το βάρος της δικαιολόγησης το επωμίζεται αποκλειστικώς το ορθολογικό επιχείρημα, ενώ παρακάμπτεται το ερώτημα που αφορά το γιατί η αδυναμία εφαρμογής του ορθολογικού σχεδιάσματος πρέπει να συνεπάγεται αυτόχρονα και την εγκατάλειψη του στην αυθαιρεσία και όχι την αναδιτύπωση της ορθολογικής δεσμευτικότητας, εφόσον δεν έχουν εκλείψει τα αίτια που δικαιολογούν τη διατύπωση ενός τέτοιου αιτήματος για δεσμευτικότητα. Στο σημείο αυτό, αναδεικνύεται η πρωτανεύουσα σημασία του ζητήματος της δικαιολόγησης. Εάν, δηλαδή, η αξίωση για δικαιολόγηση ανήκει στα αυθαίρετα αιτήματα του ορθολογικού επιχειρήματος, τότε η δικαιολόγηση της στρατηγικής απόβλεψης του σχετικιστικού επιχειρήματος θα είναι και αυτή δέσμια της ίδιας αυθαιρεσίας. Επειδή, όμως, ο φιλοσοφικός σχετικισμός σχηματίζεται εννοιολογικώς και συγκροτείται ως επιχείρημα με βάση τη στρατηγική του απόβλεψη, η δικαιολόγηση αυτής της απόβλεψης απαιτείται για τη νομιμοποίηση αυτού του σχηματισμού.

Το σχετικιστικό επιχείρημα προσπαθεί να υπερβεί αυτήν τη δυσκολία, αξιοποιώντας τον μεθοδολογικό ατομισμό.²⁸ Σκοπός αυτής της αξιοποίησης είναι το να αφομοιώσει μέρος της κριτικής του κριτικού ορθολογικού επιχειρήματος προς το επιστημονιστικό πρότυπο και τον λογικό ατομισμό, την οποία κριτική όμως συρρικνώνει εντάσσοντάς την στον γενικό τύπο της θεμελιωτικής αξίωσης και αναγνωρίζει ως αίτημα με κοινό περιεχόμενο τόσο στην επιστημονιστική όσο και στην κριτική ορθολογικότητα. Μέθοδος για αυτήν την αξιοποίηση και ανάπτυξη του μεθοδολογικού ατομισμού είναι ο φορμαλιστικός κατασκευαστισμός του σχετικισμού, όπως αυτός έλκεται από το σχετικιστικό επιχείρημα μέσα από την ατομιστική συγκρότηση του θετικιστικού επιστημονισμού.²⁹

Έτσι, σε αυτό το σημείο, μπορούμε να διαπιστώσουμε δύο φάσεις της στρατηγικής ανάπτυξης των εννοιών του σχετικιστικού επιχειρήματος, εφόσον έχουμε καταδείξει τη συνάφεια μεταξύ επιστημονισμού-λογικού ατομισμού και μεθοδολογικού ατομισμού-σχετικισμού:

I. Η από πλευράς σχετικισμού στρατηγική ταύτιση επιστημονισμού και ορθολογικής φιλοσοφίας, προκειμένου να βληθεί η εγκυρότητα του ορθολογικού αιτήματος, προϋποθέτει συγκεκριμένη μεθοδολογική προεργασία. Ο σχετικισμός, αναφερόμενος στο φορμαλισμό του καντιανού επιχειρήματος και ελαυνόμενος από την ιστορική κριτική προς αυτό το αίτημα, ανάγει την αξίωση αυτού του επιχειρήματος στο σύνολο των κριτηρίων και των προϋποθέσεων του, μετασχηματίζοντας το περιεχόμενό τους μέσω της διάκρισης μεταξύ μορφής και περιεχομένου.³⁰ Δηλαδή, εφόσον αποδιαιρώνεται το αναστοχαστικό πλαίσιο, το οποίο μπορεί να εγγραφεί το περιεχόμενο των κριτηρίων, αλλά και την αποφυγή της υποτροπής σε μορφές δογματισμού, τα κριτήρια αυτά συστηματοποιούνται και μέσω των μορφικών τους γνωρισμάτων.

Όπως δείξαμε και προηγουμένως, τα ορθολογικά κριτήρια που προσδιορίζουν την επιστημονική ορθολογικότητα κατασκευάζονται ως μορφικά στοιχεία μέσω της ανακατασκευής των ατομικών δεδομένων και της εμπειρικής τους υπόστροφης. Κατά συνέπεια, αναδεικνύεται το επιστημονιστικό ιδεώδες περί κανονιστικότητας ως αφαιρέσης από τις λογικές και γλωσσικές σχέσεις οι οποίες προκύπτουν ως σχέσεις γενικεύσιμες μέσω αυτής της αφαιρετικής διαδικασίας, η οποία διατηρεί τη συνάρθρωση των ατομικών δεδομένων. Αυτός ο τύπος κανονιστικότητας υπολαμβάνει τη διάκριση μεταξύ αξιακών κανόνων και γεγονότων, δεδομένου του ότι μόνο ένα καθολικό πλαίσιο, με δεσμευτική αξιακή ισχύ, θα μπορούσε να άρει αυτήν τη διάκριση και όχι η διάρθρωση των επιμέρους ατομικών συνδεσμικών στοιχείων.

Σε αυτήν την περίπτωση, προκύπτει η συμβατιστική αποδοχή των λογικών κανόνων, η συγκλησιοκρατική αυθαιρεσία των ηθικών κρίσεων και το κριτήριο της επαληθευσιμότητας για τον έλεγχο των εμπειρικών αποφάνσεων.³¹ Με αυτόν τον τρόπο, παρακάμπτεται και υποβιβάζεται το πρόβλημα της ορθολογικής δικαιολόγησης και της νομιμοποίησης του γνωστικού καθεστώτος των συμβάσεων, εφόσον το καθεστώς αυτό καλύπτεται προς αποφυγήν του κριτικού ελέγχου. Έτσι, θέτει τους όρους της σύλληψης και της θεμελίωσής του στο σύνολο των περιγραφικών δυνατοτήτων της ιδεώδους γλώσσας του επιστημονισμού, η οποία θα μπορεί να διατυπώνει το αληθές, έγκυρο και μη διαψεύσιμο περιεχόμενο ενός τέτοιου γνωστικού μηχανισμού. Σε αυτό το σημείο, ο ευπρόσβλητος και τιτρωσκόμενος από τις σχετικιστικές αιτιάσεις επιστημονισμός συμφύρεται με τις παραδοχές του αντιπάλου του, στο βαθμό που υιοθετεί το επίσημο στοιχείο της αδικαιολόγητης, συμβατικώς ισχύουσας και παραδεικτικής απόφασης ως προς τη δικαιολόγηση των γλωσσικών συμβάσεων και του κατασκευασμένου αληθούς περιεχομένου τους. Το πρόβλημα αυτό μεγεθύνεται στο μέτρο που η ανακατασκευασσιμότητα και η κριτική αξιολόγηση αυτών των προϋποθέσεων δεν είναι δυνατή στο εσωτερικό της συντακτικής, συμβατιστικής κατασκευής των γλωσσικών προτύπων του επιστημονισμού, εφόσον η λογική και γλωσσική κανονιστικότητα του περιεχομένου αυτών των συμβάσεων είναι εξ ορισμού μη ανακατασκευάσιμη.

Στην αντίθετη περίπτωση, ο επιστημονισμός θα ήταν σαν να ενστερνίζεται τη μεταθεωρητική κριτική της κριτικής ορθολογικότητας, η οποία προτάσσει τον αναστοχασμό των προϋποθέσεων της μεθοδολογικής και της περιεχομενικής συγκρότησης των κριτηρίων του επιχειρήματος. Επειδή, όμως, εάν προσχωρούσε σε αυτόν τον αναστοχαστικό έλεγχο, θα εξασθενούσε το υπόδειγμα της ισχυρής επιστημονικής ορθολογικότητας, υπερτονίζει τη συνθήκη της λογικής ομοταξίας των εννοιών, εντός της κατασκευής των γλωσσικών συμβάσεων, χωρίς, όμως, να μπορεί να ανασυγκροτήσει το περιεχόμενο αυτού του κατασκευαστικού μηχανισμού. Δηλαδή, η νομιμοποίηση της κατασκευής των εννοιών, ούτως ή άλλως, θα προδίδει την ορθολογική θεμελίωση, εφόσον θα καθορίζεται από επαληθευσιοκρατικά κριτήρια, παραδεικτά εντός των γλωσσικών συμβάσεων, αλλά θα είναι και συμβατιστική ελλείψει του καθολικού πλαισίου εντός του οποίου θα ήταν δυνατή η ιστορικοκριτική ανασυγκρότηση του περιεχομένου αυτών των εννοιών.

II. Με αυτόν τον τρόπο, στο επιστημονιστικό υπόδειγμα ενοφθαλμίζονται στοιχεία σχετικισμού, διότι ο επιστημονισμός αδυνατεί να αντιμετωπίσει το πρόβλημα του πραξολογικού

χαρακτήρα των ορθολογικών επιλογών, επειδή έχει άρει τις προϋποθέσεις που θα επέτρεπαν την αξιολογική αποτίμηση της σχέσης επιστήμης και πρακτικού λόγου.³² Δεν μπορεί όμως να αποφύγει το βάρος της ίδιας της ορθολογικής επιλογής, κυρίως όταν ο ίδιος συστήνεται και αυτονομιμοποιείται ως η κατ' εξοχήν ορθολογική επιλογή και μάλιστα με ακλόνητο ορθολογικό περιεχόμενο.

Φαίνεται λοιπόν ότι αυτή η θεωρία του νοήματος και η ισχυρή ορθολογικότητα του επιστημονισμού καταλήγουν στην απευκαταία για τον επιστημονισμό απροσδιοριστία, αλλά και σε ανορθολογισμό, ελλείψει των καθολικών πραξολογικών κριτηρίων που θα επέτρεπαν την ανασυγκρότηση του περιεχομένου της επιστημονικής πρακτικής η οποία, με τη χρήση τυπικοσημασιολογικών όρων, προσπαθεί να ακυρώσει το σχετικισμό. Έτσι, το σχετικιστικό επιχείρημα αντεπεξέρχεται τον έλεγχο της φορμαλιστικής ορθολογικότητας και θεωρεί την τελευταία ως κυρίαρχο γνώρισμα κάθε ορθολογικού επιχειρήματος και κάθε εγχειρήματος για καθολική και ορθολογική δικαιολόγηση.

Βάσει της σύνολης προηγούμενης ανάλυσης περί του πώς συγκροτείται ο σχετικισμός σε επιχείρημα, θα αποπειραθούμε να ανακατασκευάσουμε, σε αναφορά προς τη σκόπευση του επιχειρήματος, τη συγκρότηση των εννοιών του και τη στρατηγική τους ανάπτυξη. Για να γίνει αυτό, θα ελέγξουμε τον φιλοσοφικό σχετικισμό εκφερόμενο ως φιλοσοφικό μεταμοντερνισμό, μέσα από την έννοια της *διαφοράς*, όπως την αναπτύσσει ο J.F. Lyotard. Η ανάπτυξη αυτή θα ερευνηθεί βάσει του στρατηγικού ανταγωνισμού της προς την υπερβατολογική επικοινωνιακή ορθολογικότητα και τη συναινεσιακή θεωρία της αλήθειας του Jürgen Habermas.³³ Το ενδιαφέρον έγκειται στο γεγονός ότι τα δύο αντίπαλα επιχειρήματα έχουν ως κοινή αφετηρία, τόσο ως προς τη συναίνεση όσο και ως προς τη διαφορά, τη θεωρία νοήματος του ύστερου Wittgenstein.³⁴ Με βάση όμως τη διαφορετική τους στρατηγική σκόπευση, συγκροτούν και αναπτύσσουν τις έννοιες προς όφελος του επιδιωκόμενου στόχου, καταλήγοντας σε ανταγωνιστικές αποβλέψεις, αλλά χωρίς να αποφεύγουν τον ισχυρό φορμαλισμό.

Βάσει των ανωτέρω, θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε τη δυνατότητα μίας κριτικής ορθολογικής ανασυγκρότησης του φιλοσοφικού σχετικισμού και μεταμοντερνισμού, σε αναφορά προς τον φορμαλιστικό κατασκευαστισμό ο οποίος συνέχει την εννοιολογική του συγκρότηση. Ακολούθως, θα ερευνήσουμε το αν αυτός ο τύπος συγκρότησης των εννοιών απαιτεί τη στρατηγική τους ανάπτυξη συγχρόνως και κατά την διαλεκτική αντιπαράθεση προς το αντίπαλο επιχείρημα.³⁵ Ως σκοπός τίθεται η απεμπλοκή από τον αυστηρό φορμαλισμό της ορθολογικής κατασκευής, ώστε να ενισχυθεί η κριτική δυνατότητα για την ορθολογική ανασυγκρότηση των σχετικιστικών αιτιάσεων, στον βαθμό που θα ερευνηθεί και το αν μέρος των αιτιάσεων αυτών είναι εντάξιμο στον ορθολογικό αναστοχασμό της κριτικής.

2. Η ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΑΝΤΙΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΛΕΙΑΚΟΥ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ

I

Θα εξετάσουμε την κριτική του ύστερου Wittgenstein ως τρόπο υπέρβασης του λογικοσυντακτικού φορμαλισμού και της εικονικής θεωρίας νοήματος και ως επιχείρημα αναζήτησης των ορίων της γλώσσας σε σχέση με την πρακτική της επικοινωνιακής διυποκειμενικότητας.³⁶

Από την ανωτέρω θέση ανακύπτει το πρόβλημα που αφορά την αναγκαστική αποδοχή μιας ορισμένης εννόησης του πραγματικού, η οποία εδρεύει στον πυρήνα της εικονικής θεωρίας του νοήματος και η οποία καταφάσκει τη γλωσσική στοιχείωση της πραγματικότητας, δηλαδή την εξωγλωσσική πραγματικότητα, την οποία το ομιλούν υποκείμενο έχει προενοήσει πριν από τη γλωσσική εκφορά του περιεχομένου της. Θα πρέπει λοιπόν να εξετάσουμε την κριτική του ύστερου Wittgenstein προς το φορμαλισμό ως κριτική προς τη φορμαλιστική σύλληψη και εννόηση της πραγματικότητας, έτσι όπως αυτή δομείται από τον λογικό ατομισμό και την τυπικοσημασιολογική θεώρηση της γλώσσας.

Σε αυτήν την περίπτωση, είναι δύσκολο να αποφύγουμε το ερώτημα περί του τι διασφαλίζει την υπαρξή κοινών παραστάσεων στη γλώσσα, χωρίς να έχει προκύψει μία κοινώς παραδεκτή θέση περί του τι και πώς είναι αυτή. Το πρόβλημα έγκειται στο ότι μία τέτοια επίσης συμβατιστική θέση αφοράται από τις θεωρούμενες εξ' ορισμού ως κοινές παραστάσεις οι οποίες ανήκουν στο γλωσσικό περιεχόμενο του κόσμου. Έτσι, αναδεικνύεται το ζήτημα περί της αξιωματικής διάρθρωσης των ιδεών, οι οποίες εκτίθενται στην παρατήρηση πριν από τη γλωσσική τους συγκρότηση, η οποία όμως προϋποτίθεται για τον σημασιολογικό προσδιορισμό της πραγματικότητας.

Κατά συνέπεια, η θεωρία, που συλλαμβάνει το νόημα ως χρήση, συνδέει την επικοινωνία αλλά και την εμπειρία, καθώς και την κρίση, με τη συναίνεση η οποία προκύπτει από την έγκυρη διυποκειμενική πρακτική, η οποία έχει δημόσιο χαρακτήρα και εγκυρότητα, συνδεδεμένη με την υπαρξή κανόνων.³⁷ Αυτός ο προσδιορισμός της γλωσσικής κανονιστικότητας και του κανονιστικού χαρακτήρα του νοήματος ευρίσκεται σε διαφορά προς τον μονοσήμαντο καθορισμό του νοήματος και το ατομιστικό του περιεχόμενο. Η αξίωση περί των προϋποθέσεων της επικοινωνίας αναδεικνύεται καθολική αξίωση μέσω της αναφοράς προς τον δημόσιο χαρακτήρα της γλωσσικής, επικοινωνιακής πρακτικής. Έτσι, αναφέρεται στα καθολικά χαρακτηριστικά της συγκρότησής της, δηλαδή στη νοηματική περίσταση και τη διυποκειμενική επικοινωνιακή συνθήκη της «μορφής ζωής».³⁸ Με αυτόν τον τρόπο, απομακρύνεται το ενδιαφέρον από την αναζήτηση των συνδεσμιών στοιχείων μεταξύ του γλωσσικού νοήματος και των εννοιών, οι οποίες εξεικονίζουν τις παραστάσεις που θεμελιώνονται στην εξωγλωσσική μορφή της πραγματικότητας, και, συνεπώς, το κριτήριο της εγκυρότητας και της δικαιολόγησης μπορεί να συνυφάνεται με την επικοινωνιακή πρακτική. Προκύπτει λοιπόν θεωρία για τη γλώσσα και το νόημα, η οποία υπερβαίνει τη μεταφυσική παράδοση για την οντολογική, εξωγλωσσική θεμελίωση του νοήματος και των συνθηκών εκφοράς του, μέσω της αξιωματικής και τυπικής διάρθρωσης των σύστοιχων σε αυτό το νόημα εννοιών, οι οποίες υποστασιώνονται στο περι-

χόμενο των γλωσσικών εκφράσεων. Η σύνδεση του νοήματος με τη χρήση των γλωσσικών όρων, εντός των «γλωσσικών παιγνίων» και της υπαγωγής τους στο καθολικό πλαίσιο της «μορφής ζωής», προσδιορίζει τη συμφυή σχέση λόγου και πράξης. Έτσι, χωρίς να προκύπτει η ριζική εκθεμελίωση της θέσης για τη σημασία της συντακτικής και της τυπικής διάστασης της γλωσσικής κανονιστικότητας, το νόημα, στη συνάφειά του με τις μορφές χρήσης του, προσφέρεται ως δυνατότητα για την ανάλυση του περιεχομένου των γλωσσικών εκφράσεων. Αυτή η συνάφεια μεταξύ νοήματος και χρήσης των γλωσσικών όρων είναι δυνατή σε κάθε νέα γλωσσική και επικοινωνιακή σύμβαση μέσω της δυνατότητας για διαρκή προσδιορισμό των προϋποθέσεων οι οποίες καθιστούν δυνατές τέτοιες συμβάσεις.³⁹

Μέσω αυτής της υπέρβασης του λογικισμού και του εμπειρισμού κλονίζεται η αναπραστασιμότητα ως θεμελιώδης λειτουργία της γλώσσας και ως συνθήκη της λογικής αναγκαιότητας του νοήματος. Ταυτοχρόνως, η κατανοησιμότητα δεν θεωρείται εσωτερική πρακτική, μέσω της σύνδεσης οντοτήτων και εννοιών, αλλά πρακτική σχετιζόμενη με τον ορισμό και τη χρήση γλωσσικών κανόνων υπαγομένων σε ορθοκανονιστικό πλαίσιο. Στο σημείο αυτό, εντοπίζουμε ως προς τη συγκρότηση κανονιστικών προτύπων μέσω ενός καθολικού πλαισίου, μία βασική αντισχετικιστική θέση του ύστερου Wittgenstein, η οποία, όπως θα δειξουμε εν συνεχεία, ανακατασκευάζεται και αναπτύσσεται από τον φιλοσοφικό σχετικισμό μέσω αναπροσδιορισμού του περιεχομένου της. Άλλωστε, η ίδια η έννοια του «γλωσσικού παιγνίου» συγκροτείται από τον Wittgenstein σε αναφορά προς την όποια κανονιστικότητα των ανθρωπίνων ενεργημάτων. Έτσι, είναι δυνατή η ανασυγκρότηση της σχέσης γλώσσας και κόσμου, μέσω υποκατάστασης της θέσης την οποία επέιχαν τα ονοματικά στοιχεία στην περιγραφική θεωρία της γλώσσας, κατά το ατομιστικό υπόδειγμα. Με αυτόν τον τρόπο, η κατανόηση του νοήματος αποτελεί κανονιστική πρακτική, στο βαθμό που η κατανόηση του κανόνα, ο οποίος ρυθμίζει τη χρήση των όρων, είναι και προϋπόθεση για την κατανόηση του ίδιου του νοήματος των όρων.⁴⁰ Ταυτοχρόνως, όμως, αυτός ο προσδιορισμός του νοήματος συνιστά και υπέρβαση του λογικοατομιστικού εμπειρισμού μέσω της σύνδεσης της ανθρώπινης πρακτικής και των κανονιστικών αιτημάτων, τα οποία διατυπώνονται μέσα σε ένα πλαίσιο το οποίο συνέχει την τέλεση αυτής της πρακτικής, σε αναφορά προς την κανονιστικότητα του διυποκειμενικού χαρακτήρα της. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο είναι δυνατή η σύμφυση της κανονιστικότητας της επικοινωνιακής πρακτικής με τη θεμελιώδη κανονιστικότητα της πράξης και των αντινομιών, όπως μπορεί να την αναστοχάζεται και να την κρίνει η ορθολογική θεωρία.⁴¹

Αυτού του τύπου η διασφάλιση της κανονιστικότητας, δηλαδή ως διυποκειμενική συμφωνία επί του νοήματος των γλωσσικών εκφράσεων και υπό το καθεστώς συγκεκριμένων περιστάσεων («γλωσσικά παίγνια»), ενδιαφέρει τον Habermas, στο βαθμό που συνδυάζεται με το αίτημα περί συναίνεσης. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο Habermas προχωρεί στην υιοθέτηση βιτγκενσταϊνικών εννοιών, με τις οποίες συναρθρώνει τις έννοιες αυτές μέσω της σχέσης στην οποία περιλαμβάνονται η ένσκηπη επικοινωνιακή δραστηριότητα και ο κανονιστικός της προσανατολισμός, όπως και η δυνατότητα διυποκειμενικής συμφωνίας. Η συγκεκριμένη ανάπτυξη των εννοιών επιτρέπει στον Habermas να διατυπώσει ένα σύνολο αρχών, το οποίο θα διέπει την καθολική δομή της δυνατής ομιλίας, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η συνοχή την οποία

παρέχουν οι τυπικοσημασιολογικές προϋποθέσεις, σε συνδυασμό όμως με την επικοινωνιακή πρακτική εντός των «μορφών ζωής», ώστε να διασώζεται η χρηστική αξία του νοήματος και αναφορά της γλώσσας στον κόσμο. Η προοπτική αυτή, την οποία αντλεί ο Habermas από τον ύστερο Wittgenstein, επιτρέπει τη διασάφηση των γλωσσικών δηλώσεων.

Με αυτόν τον τρόπο, η έγερση αξιώσεων αληθείας, εγκυρότητας και ειλικρίνειας αναδεικνύεται μέσω διαπιστωτικών, ρυθμιστικών και εκφραστικών ομιλιακών ενεργημάτων. Αντιστοίχως, διασφαλίζεται και η δυνατότητα αναφοράς της γλώσσας στον αντικειμενικό, κοινωνικό και εκφραστικό κόσμο, ώστε να επιτυγχάνεται η σύνδεση της επικοινωνιακής πρακτικής με τις πραγματικές καταστάσεις, τις διυποκειμενικώς ισχύουσες σχέσεις και τη βιωματική εμπειρία των ομιλούντων υποκειμένων.⁴²

Η ικανοποίηση αυτών των αξιώσεων ισχύος έχει μόνο διαλογικό χαρακτήρα, δηλαδή αποσκοπεί στη διατύπωση μίας καταφατικής ή αποφατικής θέσης, όπως αυτή θα προκύψει από τη χρήση της ορθολογικής επιχειρηματολογίας. Ως συνέπεια προκύπτει η ιδιαίτερη βαρύτητα της διυποκειμενικής ισχύος του κανόνα, σε μία ομιλιακή πρακτική η οποία αποβλέπει σε συνεννόηση και σε συναίνεση, ιεραρχώντας ως προτεραία την αξίωση για αλήθεια. Το πρόβλημα λοιπόν της αλήθειας συνεισφέρεται με την αξίωση περί κανονιστικής ορθότητας εντός της ομιλιακής πρακτικής, όπου είναι επιτεύξιμη η διαλογική συμφωνία. Επειδή, λοιπόν, μόνο εντός αυτής της συνθήκης η συμφωνία μπορεί να καθοδηγείται από ορθολογικά κίνητρα, η συναίνεσιακή θεωρία της αλήθειας κατασκευάζεται μόνο εντός της ομιλιακής κατάστασης. Αυτή η κατάσταση αποτελεί την ιδεώδη δυνατότητα για τη διασφάλιση και την ύπαρξη των συνθηκών συμμετρίας, οι οποίες επιτρέπουν στη διαλογική πρακτική να ασκείται ελευθέρως και αδιακωλύτως.

Μπορούμε λοιπόν να ανασυγκροτήσουμε την κατασκευή και την ανάπτυξη των εννοιών στο επιχειρημα του Habermas, έτσι όπως ορίζονται από τον στρατηγικό προσανατολισμό τον οποίον θέτει η απόβλεψη του επιχειρήματος, κατά τον ακόλουθο τρόπο:

I. Το επιχειρημα αποβλέπει στη διασφάλιση ενός κριτηρίου αληθείας, με επαυξημένη διαφοροποιητική λειτουργία έναντι άλλων κριτηρίων (π.χ. αυτού της ορθολογικότητας), ώστε να συγκροτηθεί θεωρία ικανή να επιτυγχάνει την κανονιστική εξασφάλιση της αλήθειας.

II. Το κριτήριο αληθείας συνδέεται με το αίτημα περί συναίνεσης, ώστε η αξίωση αληθείας να συνεισφέρεται με την αξίωση για συναίνεση. Εδώ μας ενδιαφέρει η προσηγηθείσα ανάλυση περί οντολογικής προεννόησης και θεμελίωσης της εξωγλωσσικής πραγματικότητας και των προϋπαρχουσών οντοποιημένων εννοιών, κατά τον λογικό ατομισμό και την συναφή θεωρία περί νοήματος. Ο Habermas αξιοποιεί και ερμηνεύει την κριτική του Wittgenstein στην ανωτέρω θεώρηση του νοήματος και της σχέσης γλώσσας και κόσμου, με σκοπό να διασφαλίσει τις κανονιστικές προϋποθέσεις οι οποίες θα εγγυηθούν την αξίωση για αλήθεια και συναίνεση, συνδέοντας όμως αυτές τις προϋποθέσεις με το διυποκειμενικό πλαίσιο της επικοινωνιακής πρακτικής.

III. Κατά συνέπεια, οι κανόνες δεν θα ελαμβάνονται ως αληθείς ή εσφαλμένοι αλλά ως αποδέκτες του χαρακτηρισμού περί του αληθούς ή του εσφαλμένου περιεχομένου τους. Η θεωρία των ομιλιακών ενεργημάτων αποβλέπει στο να έχουν οι κανόνες τη δυνατότητα να κρι-

θούν ως αληθείς μέσω της συναίνεσης και της σχέσης της με τα συνδεσμικά στοιχεία που ενώνουν τους κανόνες με τις προτάσεις.

IV. Επομένως, δεν προβληματικοποιείται η σημασία των κανόνων αλλά οι εγχειρόμενες μέσα από τα είδη των ομιλιακών ενεργημάτων αξιώσεις ισχύος. Εδώ διαφαίνεται και η θεμελιωτική σκόπευση του επιχειρήματος. Δηλαδή, η δικαιολόγηση συνδέεται με την αξίωση ισχύος του ομιλιακού ενεργήματος. Η αξίωση αληθείας είναι συνδεδεμένη με τις χρησιμοποιούμενες προτάσεις. Συνεπώς, η χρήση των κανονιστικών εκφράσεων προϋποθέτει τις έννοιες της αλήθειας και της ορθότητας ως αξιώσεις ισχύος, οι οποίες θεμελιώνονται υπό μορφή ορθοκανονιστικών αιτημάτων, όπως και οι αληθείς προτάσεις.

V. Αν ισχύουν τα ανωτέρω, τότε η κοινή συναίνεση θα είναι και η προϋπόθεση για τη θεμελίωση των αληθών προτάσεων και των ορθοκανονιστικών κριτηρίων.

Όλα τα ανωτέρω αποτελούν και τη δυνατότητα συγκρότησης των προϋποθέσεων, οι οποίες, κατά τον Habermas, συνάγονται από τη δομή της επικοινωνίας ως ιδεώδους ομιλιακής κατάστασης. Έτσι, οι διαλογικοί κανόνες περιλαμβάνουν κάθε δρών και ομιλούν υποκείμενο ικανό για τη διαλογική πρακτική, επιτρέπουν την προβληματικοποίηση κάθε ισχυρισμού αλλά και τη διατύπωση κάθε ισχυρισμού, ως νέου στοιχείου εισφερόμενου στο διάλογο, καταφάσκουν την ελεύθερη και ανεμπόδιστη διατύπωση των πεποιθήσεων και κηρύττουν την απαγόρευση κάθε δυνατού πειθαναγκασμού σε οιονδήποτε εκ των συμμετεχόντων στο διάλογο.⁴³

Αν και δεν είναι στις προθέσεις αυτού του κειμένου η ριζική ανακατασκευή του επιχειρήματος του Habermas, αλλά η ανάλυση της συγκρότησης και της ανάπτυξης των εννοιών, όπως περιλαμβάνονται στο επιχειρήμα, θα επιχειρήσουμε την ανάλυση των προβλημάτων, όπως αυτά συνδυάζονται με την απόβλεψη του επιχειρήματος, ασκώντας την κριτική που είναι δυνατόν να ασκηθεί από την πλευρά μίας κριτικής ορθολογικής θέσης:

I. Το πρώτο πρόβλημα αφορά την αποτελεσματικότητα των ανωτέρω κανόνων. Δηλαδή, τίνι τρόπο ο σκεπτικιστής, ως υποκείμενο ικανό για δράση και ομιλιακή πρακτική, δεν θα δύναται να μετάσχει του διαλόγου και της ιδεώδους ομιλιακής κατάστασης; Επιπλέον, αν επιτρέπεται η προβληματικοποίηση κάθε ισχυρισμού, τότε γιατί να μην προβληματικοποιηθεί από τον εισβάλλοντα στην ηθική του διαλόγου σκεπτικιστή και η αξίωση για αλήθεια και συναίνεση; Ακολούθως, αν επιτρέπεται η διατύπωση ισχυρισμών υπό τη μορφή νέων στοιχείων τα οποία εισφέρονται στο διάλογο, γιατί ο σκεπτικιστής να μην «εισφέρει» την πρόθεσή του να υπονομεύσει τους στόχους της επικοινωνιακής ορθολογικότητας; Ακόμη, αν είναι ανεμπόδιστη η έκφραση των πεποιθήσεων και απαγορευμένη η άσκηση πιέσεων, τότε ποιος και πώς θα εξαναγκάσει τον σκεπτικιστή να μη μετέλθει μέσα ανήκοντα στο ψεύδος και την εξαπάτηση, ώστε να καταδολιεύσει εκ των έδων την ιδεώδη ομιλιακή κατάσταση; Δηλαδή, προς αποφυγή και άρση των μεθόδων της σκεπτικιστικής αμφισβήτησης, θα είναι δυνατή η άσκηση διαλογικού πειθαναγκασμού, προς συμμόρφωση του ατακτούντος σκεπτικιστή και προς διασφάλιση της διαλογικής ορθοφροσύνης;

II. Η ασφαλιστική δικλίδα του Habermas είναι η επιτελεστική αντίφαση στην οποία θα περιέλθει ο σκεπτικιστής, αν μετέλθει το ψεύδος, διότι εξαρχής θα έχει συναινέσει στην τήρηση των αρχών που αποκλείουν τη χρήση τέτοιων μέσων. Όμως, η ασυνέπεια ουδόλως πλήττει

ούτε και καταθλίβει τον σκεπτικιστή, δεδομένου ότι το ιδεώδες της συνέπειας δεν περιλαμβάνεται στον κοσμοθεωρητικό του προσανατολισμό. Παρομοίως, η διατύπωση ψευδούς ισχυρισμού δεν εξασθενεί τα μέσα που χρησιμοποιεί ο σκεπτικιστής, δεδομένου ότι η αναζήτηση της αλήθειας –σκοπός ευγενής για τον Habermas αλλά ανθρωπιστική προκατάληψη για το σκεπτικιστή– δεν αποτελεί τον σκοπό αυτών των μέσων.

III. Αν ισχύουν αυτά και ο σκεπτικιστής δεν περιέλθει σε αυτοαναιρέση, τότε αυτοαναιρείται ο φορμαλισμός της ηθικής του διαλόγου, εφόσον η συναίνεση, η οποία δεν περιλαμβάνει το σκεπτικιστή, δεν θεωρείται μέσο αλλά αυταξία. Φαίνεται όμως ότι χρησιμοποιούνται ως μέσα, προς επίτευξη της συναίνεσης, και συνεπώς όχι ως σκοπός, η αλήθεια και η ορθολογικότητα. Έτσι, η συναίνεση μπορεί να είναι επωφελής και αποτελεσματική, ιδιαίτερα σε έναν κόσμο διενέξεων, δύσκολα όμως μπορεί να αποτελέσει αυταξία. Προσέτι δε, εάν η αξίωση για αλήθεια διαφέρει από την επιδίωξη του συμφέροντος, τότε γιατί να τη δεχτούμε ως επιτακτικότερη ανάγκη από οποιαδήποτε υπαρξιακή ανάγκη της βούλησης, όπως εκείνες οι ανάγκες που εκπορεύονται από την ανθρώπινη κατάσταση;

Προχωρήσαμε στη διατύπωση ορθολογικής κριτικής του επιχειρήματος του Habermas, για να τονίσουμε τη σημασία της στρατηγικής απόβλεψης του επιχειρήματος ως προς τη συγκρότηση και την ανάπτυξη των εννοιών του. Επιπλέον, ασκήσαμε αυτήν την κριτική, για να υποδείξουμε τα πιθανά αδιέξοδα της φορμαλιστικής κατασκευής. Τα αδιέξοδα αυτά εντοπίζονται και με τα μέσα μιας επιχειρηματολογίας από την πλευρά της κριτικής ορθολογικής θεωρίας και όχι κατ' ανάγκη μόνο από το σχετικισμό, όπως ενδεχομένως φαίνεται να νομίζει ο Habermas. Επειδή ο φιλοσοφικός σχετικισμός αποβλέπει στο να ταυτίσει το στόχο της ορθολογικής θεμελίωσης ή και δικαιολόγησης των κανόνων και της δυνατής εφαρμογής του αξιακού στο πραγματικό και το ιστορικό με τα αδιέξοδα του ισχυρού και εν πολλοίς δογματικού φορμαλισμού, είναι αναγκαία η άσκηση κριτικής και ως προς τη συγκρότηση των φορμαλιστικών αιτημάτων.⁴⁴

II

Στην προηγούμενη ενότητα αναπτύξαμε αδρομερώς τους άξονες επί των οποίων μπορεί να διαρθρωθεί και να αναπτυχθεί η κριτική προσέγγιση και αντιμετώπιση του επιχειρήματος του Habermas. Σκοπός ήταν ο κλονισμός της θέσης ότι ο συγχρωτισμός με τα σκεπτικιστικής εμπνεύσεως επιχειρήματα αποτελεί εσωτερική διάβρωση του πυρήνα της ορθολογικής επιχειρηματολογίας. Στο βαθμό που η εικόνα του ριζικού και απόλυτου σκεπτικιστή φιλοτεχνείται στο «εργαστήριο ιδεών» του δογματικού φορμαλιστή, φαίνεται ότι αυτή η εικόνα αποτελεί μορφή η οποία αντιστοιχεί στον κατασκευασμένο ιδεότυπο ενός σκεπτικισμού χωρίς αντικείμενο. Ο σκεπτικιστής εκφράζει το σκεπτικισμό του με άξονα την έννοια του «ως προς τ», δηλαδή ενός αντικειμένου αναφοράς του σκεπτικισμού του. Ο σκεπτικιστής είναι σκεπτικιστής ως προς κάτι και αυτό συνιστά και το αντικείμενο της αμφιβολίας του, έτσι ώστε δύσκολα προσχωρεί σε μορφές ριζικής σκεπτικιστικής αμφιβολίας, οι οποίες θα τον εξωθούσαν μέχρι των ορίων της αυτοαναιρέσεως.

Αυτό ενδεχομένως προσδοκά ο Habermas με την ελπίδα ότι, εάν ο σκεπτικιστής, λόγω ασυνέπειας προς τις αρχές της ηθικής του διαλόγου, υποχρεωθεί σε εθελουσία αποχώρηση από το διάλογο, εξερχόμενος από την κεντρική έξοδο της ιδεώδους ομιλιακής κατάστασης, αποκλείεται να παρεισφρήσει εκ νέου από παράπλευρες εισόδους. Επειδή λοιπόν η κριτική ορθολογικότητα διασφαλίζει το ορθολογικό της περιεχόμενο μέσω της κριτικής αναστροφής και με το έτερον της σκέψης και των επιχειρημάτων, δηλαδή με τη σκεπτικιστική αμφιβολία, η οικείωση μέρους των σχετικιστικών αιτιάσεων θα αποτελεί και μέρος του αναστοχαστικού ελέγχου του ορθολογικού επιχειρήματος, κατά τη διαλεκτική του ανάπτυξη και τον ανταγωνισμό με αντίπαλα επιχειρήματα. Αυτή είναι μια ουσιώδης πλευρά της κριτικής ορθολογικότητας, ενυπαρκτή στην κανονιστική παράδοση της νεωτερικής σκέψης.⁴⁵ Έτσι, θα διερευνήσουμε την ανάπτυξη των εννοιών του φιλοσοφικού μεταμοντερνιστικού σχετικισμού με βάση την κεντρική έννοια της διαφοράς, η οποία, αφενός, αποτελεί κατάφαση στο ιδιαίτερο και το μοναδικό, που δήθεν χειραγωγείται από την κυριαρχία του λογοκεντρισμού, και, αφετέρου, εναντιούνται στο αίτημα περί συναίνεσης, κανονιστικής ορθότητας και ορθολογικής θεμελίωσης.

Είδαμε, στα προηγούμενα, ότι έννοιες από το ύστερο έργο του Wittgenstein συγκροτούνται και αναπτύσσονται έτσι ώστε να ενισχύουν τη σκόπευση ενός τύπου ορθολογικού επιχειρήματος, το οποίο αποβλέπει σε συναίνεση, αλήθεια και ορθότητα, προς επίτευξη της επικοινωνιακής ορθολογικότητας.⁴⁶ Θα επιχειρήσουμε λοιπόν να αναλύσουμε τον τρόπο με τον οποίο ο σύγχρονος φιλοσοφικός σχετικισμός συγκροτεί και αναπτύσσει τις ίδιες έννοιες, έτσι ώστε να δικαιολογούν τη δική του στρατηγική σκόπευση, να αρθρώνουν δηλαδή επιχειρήματα ριζικής αποθεμελίωσης της νεωτερικής και κριτικής ορθολογικής φιλοσοφίας.

Το σχετικιστικό επιχείρημα αξιοποιεί την ιδέα του «γλωσσικού παιγνίου», με σκοπό τη σύνδεσή της με την έννοια της «αγωνιστικής της γλώσσας».⁴⁷ Η τελευταία εκτυλίσσεται ως ανταγωνιστική πρακτική, εντός του πεδίου της επικοινωνίας, το οποίο αντιστοιχεί στην έννοια της «μορφής ζωής». Της συγκεκριμένης διάρθρωσης και ανάπτυξης των εννοιών, στο σχετικιστικό επιχείρημα, προηγείται η σημασιολόγηση της επικοινωνιακής δραστηριότητας ως μορφής μιας διαλογικής εχθροπραξίας. Το στοιχείο της διένεξης αναδεικνύεται μέσα από την έννοια της διαφοράς, η οποία συνίσταται σε μία μη δυνάμενη να διευθετηθεί, με δικαίους όρους, σύγκρουση δύο φιλονικούντων μερών. Έτσι, ο φίλερις ομιλητής είναι και εκφραστής μιας ευρηματικής σκέψης, η οποία θα αναπτυχθεί ως απελευθέρωση ενός φανταστικού δυναμικού, μετά την άρση των υποτιθέμενων χειραγωγικών δεσμεύσεων του Λόγου.

Ο μετανεωτερικός φιλοσοφικός σχετικισμός δικαιολογεί τον βαρύνοντα ρόλο της διαφοράς μέσω της έλλειψης επιχειρηματολογικού κανόνα ικανού να επιτύχει και να εγγυηθεί την κανονιστική διευθέτηση και την ορθολογική εξομάλυνση της διένεξης. Αυτή η αδυναμία διευθέτησης επιφέρει τη μορφή μιας αδικίας, εφόσον ενισχύεται η δυνατότητα επιβολής μέσω της ισχύος.

Έτσι, το σχετικιστικό επιχείρημα εφάλλεται από τη βιτγκενσταϊνική θέση ότι δεν υπάρχει κανόνας ικανός να εγγυηθεί την ίδια του την εφαρμογή. Αυτό συνεπάγεται ότι η ετερογένεια των «γλωσσικών παιγνίων» ανακύπτει μέσω της ασυμμετρίας τους, επειδή αυτά δεν είναι δυνατό να υπαχθούν σε ένα υπέρτερο είδος λόγου. Τα όσα αναλύσαμε, στο πρώτο μέρος αυτής της

μελέτης, για τη θραύση και τον κερματισμό του καθολικού, μέσω του λογικού αλλά και του συμπνέοντος με αυτόν μεθοδολογικού ατομισμού, αποτελούν προϋποθέσεις του σχετικιστικού επιχειρήματος. Δηλαδή, συνδέονται η αποδιάθρωση του καθολικού με την έλλειψη καθολικών κανονιστικών κριτηρίων –σε αυτά ανήκει και το υπέρτερο είδος λόγου– ικανών να ενοποιούν και να συνέχουν την κοσμοθεωρητική πολυαρχία των «γλωσσικών παιγνίων». Συνέπεια αυτού είναι και η απουσία ενός κοινού προτασιακού σχήματος το οποίο θα περιλάμβανε τις πολυσχιδείς προτάσεις, όπως αυτές σχηματοποιούνται κατά την τέλεση της γλωσσικής αγωνιστικής. Με αυτόν τον τρόπο, καταφάσκει η ιδέα της υπαρχής επιμέρους, χρηστικών κανόνων δραστηριοποιούμενων εντός των πολύτροπων και πολυσθενών «γλωσσικών παιγνίων». Όμως, αυτοί οι κανόνες θεωρούνται ασύμβατοι μεταξύ τους.

Προκύπτει λοιπόν η δικαιολόγηση της διαφοράς, ώστε αυτή να μπορεί να αντιπαρατίθεται προς τη συναινεσιακή θεωρία της αλήθειας. Λείπει όμως από αυτήν τη θεματοποίηση των άφατων και μη αναπαράστατων στοιχείων, τα οποία δυνάστευε μέσω της καθολικότητας ο Λόγος και τα οποία υφίστανται τις συνέπειες της αδικίας, ένα αναγκαίο στοιχείο δικαιολόγησης. Δηλαδή, απουσιάζει η εξήγηση περί του πώς ο φιλοσοφικός μεταμοντερνιστικός σχετικισμός θεματοποιεί το άφατο, αποφεύγοντας την ορθολογική του σχηματοποίηση, και πώς συνηγορεί υπέρ του αδικουμένου, χωρίς να εγείρει την αξίωση εγκυρότητας μιας τέτοιας συνηγορίας. Εάν ισχύει η ντεσιζιονιστική αξιολογική ισοκυρία, την οποία εγκολπώνεται ο φιλοσοφικός μεταμοντερνιστικός σχετικισμός, τότε γιατί η υπέρ του αδικουμένου συνηγορία να συνιστά αξιολογική στάση εγκυρότερη αυτής του αδικούντος και να μην είναι και οι δύο ισόκυρες και ισοσθενείς; Σε αυτήν την περίπτωση, το μετανωτεριό χειραφετητικό διάβημα δεν έχει οικειωθεί εκ των προτέρων το περιεχόμενο εννοιών, όπως η δικαιοσύνη και η εγκυρότητα, οι οποίες έχουν ισχυρό αξιολογικό χαρακτήρα; Επιπλέον, εάν αυτό το περιεχόμενο συνιστά προκατάληψη της νεωτερικής φιλοσοφικής ανθρωπολογίας, η οποία εξιδανικεύει τη «γυμνή απόφαση», που ορίζει και την ποιότητα των κριτηρίων, τότε με ποια κριτήρια συλλαμβάνει και αξιολογεί την έννοια της αδικίας, χωρίς να έχει προενοήσει τη δεσμευτικότητα της έννοιας του δικαίου;

Με αυτόν τον τρόπο, το σχετικιστικό επιχειρήμα καθορίζει τις προϋποθέσεις που επιτρέπουν την θεματοποίηση της ετερότητας, κατά τρόπον ώστε να είναι αδύνατη η υπαγωγή του ετέρου σε μία ενιαία κατηγορία της σκέψης. Δηλαδή, ανατρέχοντας στην αρχική ανάλυση, όπως την αναπτύξαμε στα προηγούμενα, ο σχετικισμός έχει προοργανώσει το ατομιστικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσει την έννοια της ετερότητας. Κατά συνέπεια, αυτή δεν είναι δυνατόν να αποτελεί κατηγορήμα ενός καθολικού λόγου, αλλά η ίδια μπορεί να κατηγορείται σε άλλες έννοιες, όπως η επικοινωνία, το φαντασιακό δυναμικό, το άφατον ή οι αξιακές σχηματοποιήσεις της πράξης, οι οποίες όμως παραμένουν ασύμβατες μεταξύ τους.

Έτσι, λοιπόν, το έτερον αποικιά θέση οντολογικής πρωτοκαθεδρίας απέναντι σε κάθε κατηγορική, παρακλειυσματική και προτρεπτική θέση, όπως αυτή θα προέκυπτε από μία ηθική, δικαιοσύνη θεωρία. Ωστόσο, με τον τρόπο αυτόν, ο φιλοσοφικός σχετικισμός δεν επιτυγχάνει την έξοδο του από την κατάσταση του αποδεικτικού λόγου. Δηλαδή, δεν επιτυγχάνει την

υπέρβαση της αυτοαναφοράς ως αναπαράγωγής μίας ταυτότητας, την οποία είχε προϋποθέσει και περιλάβει στις αξιωματικές προϋποθέσεις του.

Συνεπώς, αυτό που υπολείπεται είναι η εγκαταβίωση της επικοινωνιακής πρακτικής στα ασύμβατα μεταξύ τους «γλωσσικά παίγνια», εφόσον η μετανεωτερική σύλληψη της ετερότητας προσδιορίζει την τελευταία ως συνθήκη γενικής ασυμμετρίας λόγω της παρεμβαλλόμενης ετερότητας, η οποία δεν δύναται να περιέλθει σε κατάσταση εξισορρόπησης και συναίνεσης. Με αυτόν τον τρόπο, ολοκληρώνεται ο τύπος ανάπτυξης των εννοιών, οι οποίες έχουν αναφορά στον ύστερο Wittgenstein. Όμως, μέσω των ισχυρών ατομιστικών προϋποθέσεων του σχετικιστικού επιχειρήματος, οι έννοιες αυτές αποκλίνουν από την ανάπτυξη που είχαν στο πλαίσιο του κριτικού εγχειρήματος του Wittgenstein. Ως συνέπεια του αναπροσδιορισμού των εννοιών αυτών και της ανάπτυξής τους στο σχετικιστικό επιχείρημα, επέρχεται η απίσχναση της κανονιστικής διάστασης των ανθρωπίνων ενεργημάτων και του καθολικού αλλά και δημόσιου χαρακτήρα της γλωσσικής, επικοινωνιακής πρακτικής.

Έτσι, αυτή η συνηγορία προς την ασύμβατη ετερότητα δεν είναι αρκετή, για να συνηγορήσει δικαιολογημένα υπέρ της αξιολογικής ισοδυναμίας των κοσμοθεωρητικών στάσεων και των αξιακών τους προσανατολισμών. Στο σημείο αυτό, το σχετικιστικό επιχείρημα κατασκευάζει και αναπτύσσει την έννοια της ανισότητας σε αναφορά προς την έννοια της ανομοιότητας ως οντολογική διαφορά μεταξύ μορφών ετερότητας, με ανόμοια και μη αναγόμενα σε κάτι κοινό χαρακτηριστικά. Αυτή η κατασκευή εξυπηρετεί στρατηγικώς τη σκόπευση του επιχειρήματος, στο βαθμό που ο σχετικισμός από μία έννοια οντολογικού χαρακτήρα (ανομοιότητα-διαφορά) συνάγει δεοντολογικά συμπεράσματα. Τα συμπεράσματα αυτά αφορούν την αδυναμία να δικαιολογηθεί το έγκυρο περιεχόμενο των αιτημάτων περί άρσης της ανισότητας και η αμφισβήτηση της ισοκυρίας μεταξύ ισότητας και ανισότητας, μέσω της εξομοίωσης των αξιακών σκοπεύσεων, όπως αυτή προκύπτει και ορίζεται από το μέτρο της ισχύος.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, η αποδιάρθρωση της καθολικότητας αποβλέπει στο να καταστήσει αδύνατη και αυθαιρέτη την αξίωση για ορθολογική κανονιστική δικαιολόγηση, στο βαθμό που η αφαιρετικότητα των κανονιστικών αιτημάτων δεν επιτρέπει τη γενίκευση του περιεχομένου τους. Ο σχετικισμός εντοπίζει το πρόβλημα στο ότι δεν υπάρχει δυνατότητα δεοντολογικής, συμμετρικής εξισορρόπησης των διαφορετικών περιστάσεων, όπως αυτές σχηματίζονται εντός των «γλωσσικών παιγνίων». Συνεπώς, δεν θα είναι δυνατή η νοηματική διαφοροποίηση του καθολικού κανονιστικού λόγου, έτσι ώστε, χωρίς να στερείται την αναφορά στο καθολικό, να μπορεί να συλλαμβάνει το ιδιαίτερο και να διαφοροποιείται νοηματικώς, με σκοπό να συγκλίνει προς αυτό και να το εντάσσει στο καθολικό κανονιστικό πρόταγμα.

Αυτή είναι ίσως και η μείζων στρατηγική σκόπευση του φιλοσοφικού σχετικισμού, δεδομένου ότι εμφανίζει πλέον τον κριτικό πρακτικό λόγο ως σχληρό και περιττό σχελιασμό ανίκανο να συλλάβει τη δυνατή εφαρμογή του αξιακού στο ιστορικό, κυρίως όταν το τελευταίο νοείται ως διαρκώς φεύγουσα ετερότητα. Ωστόσο, οι ατομιστικοί όροι, με τους οποίους συγκροτούνται και αναπτύσσονται οι έννοιες του σχετικιστικού επιχειρήματος, μόνο περιγραφικώς εγγίζουν το πρόβλημα περί του πώς είναι δυνατή η αφαίρεση του αξιακού περιεχομένου των εννοιών, όταν η ύπαρξή στον κόσμο συνιστά εγκαταβίωση σε έναν εννοιολογικώς σχημα-

τισμένο κόσμο, οπότε η επιλογή των κοσμοθεωρητικών προσανατολισμών θα εγείρει αυτό-χρημα και το ζήτημα της αξιολόγησής τους. Δηλαδή, η επιλογή, είτε ως αποτέλεσμα της βουλητικής εξουσιαστικής ή άλλης ένστικτοπης απόβλεψης είτε ως ορθοκανονιστική θέση, δικαιολογείται σε αναφορά προς τη σύμφυση εννοιακού και αξιακού. Η σχέση εννοιακού και αξιακού είναι δυνατό να αίρεται, στο βαθμό που δεν έχουν σχηματιστεί στο πραγματικό οι ιστορικές προϋποθέσεις για τη συγκρότηση και την επίρρωση των δομών της αλληλεγγύης ή της συνεργασίας. Αυτή η σχέση όμως υφίσταται στο πεδίο της αναστοχαστικής προοπτικής και δυνατότητας, όπως αυτό διαμορφώνεται μέσω της κριτικής και αξιολογικής αποτίμησης του πραγματικού.

Όταν ο φιλοσοφικός σχετιτισμός επιβάλλει στην κριτική ορθοκανονιστική σκέψη τα επίχειρα για την αυθαιρεσία της κανονιστικής δεσμευτικότητας, παροράται το γεγονός ότι ο αναστοχαστικός χαρακτήρας του επιχειρήματος επιτρέπει τη σχετικοποίηση των αρνητικών όρων, οι οποίοι παρεμποδίζουν την πραγμάτωση των προαναφερθεισών αξιακών δομών. Δηλαδή, η αποτυχία πραγμάτωσης των αρχών του νεωτερικού ορθολογικού σχεδιάσματος δεν οδηγεί αφεύκτως στη σχετικοποίηση της εγκυρότητας και της δεσμευτικότητας του κανονιστικού λόγου του, αλλά μπορεί να οδηγεί και στη σχετικοποίηση των συνθηκών και των φαινομένων που απέτρεψαν αυτήν την πραγμάτωση.

Ο φιλοσοφικός σχετιτισμός αρνούμενος μια τέτοια δυνατότητα, λόγω των προϋποθέσεων συγκρότησης του εννοιακού του περιεχομένου, οι οποίες ανάγονται στον λογικό και τον μεθοδολογικό ατομισμό, μέσω της ατραπού του αξιολογικού σχετιτισμού, προσχωρεί στον περιγραφικό ντεσιζιονισμό, για να ειβάλλει στον αξιολογικό μηδενισμό και την ηδονοχαρή, παραμυθητική «ανοχή των πάντων». Η πραγματολογική έκθεση της ανάπτυξης του σχετιτιστικού επιχειρήματος, με αναφορά στον εσωτερικό έλεγχο της συγκρότησης των εννοιών του, επιτρέπει την αξιολογική, κριτική ανάλυση και αποτίμηση της ανάπτυξης αυτών των εννοιών, έτσι όπως διατάσσονται προς όφελος της στρατηγικής απόβλεψης του επιχειρήματος. Έτσι, μπορεί να αξιολογηθεί η ίδια η απόβλεψη κατά την αντιπαράθεσή της με την κανονιστική, θεμελιωτική αξίωση του ορθολογικού επιχειρήματος. Ενδεχομένως, μία τέτοια ανάλυση να μπορεί να προσεγγίσει την ατομιστική συγκρότηση του σχετιτισμού, αλλά και τη δικαιολόγηση αυτής της συγκρότησης με βάση της απροσδιοριστία του πραγματικού, ως αδυναμία αναστοχασμού επί των ορίων μεταξύ του προσδιορισμού και του απροσδιορίστου.⁴⁸

Ο φιλοσοφικός σχετιτισμός, για να επιτύχει την υπέρβαση των ορίων του Λόγου, θα πρέπει να διαθέτει ισχυρά κριτήρια προσδιορισμού και αξιολόγησης αυτών των ορίων. Όμως, αυτή η δυνατότητα καθιαιμάσσεται καθαυτήν στο πεδίο των διηνεϊκών συγκρούσεων, όπως αυτές εξελίσσονται στα ασύμβατα ατομικά πεδία της κερματισμένης καθολικότητας. Στο βαθμό λοιπόν που ο φιλοσοφικός σχετιτισμός στερείται τη δυνατότητα για μία τέτοια αναστοχαστική θεώρηση των ορίων, στερείται και τη δυνατότητα για επίγνωση και κατανόηση της ιστορικότητάς του, όπως και της ιστορικότητας του αντιπάλου του κανονιστικού επιχειρήματος.

Σε αυτήν την περίπτωση, είναι αδύνατη η καθολική ανακατασκευή των γενικών προϋποθέσεων της κοινωνικής πρακτικής. Συνέπεια πλέον αυτής της δυσχέρειας είναι η ανορθολογική

βουλευτική δραστηριότητα, νοούμενη ως ανθρωπολογική σταθερά, η οποία σχηματοποιεί και την εκφορά αλλά και την περιεχομενική διάσταση των κοσμοεικόνων. Έτσι, μία τέτοια ερμηνεία της σχέσης εννοιακού και πραγματικού ακυρώνει και κάθε δυνατότητα για ορθολογική αξιολόγηση των αξιών. Ακολούθως, η ολιγωρία για τη σχέση αξιακού και ιστορικού φαίνεται να προκύπτει από την απαξίωση του κριτικού πρακτικού λόγου, ο οποίος μπορεί να συλλάβει τη χειραφετητική ανακατασκευή του ιστορικού ως προϋπόθεση για την εφαρμογή του αξιακού στο πραγματικό. Όμως, η θεωρητική απόσταση του φιλοσοφικού σχετικισμού από τα ανωτέρω οδηγεί στο να διαλλάθει από τις σκοπεύσεις της μετανεωτερικής κριτικής τόσο το αξιακό όσο και το πραγματικό, ενώ και η ίδια η κριτική, ως έλλογη ανασυγκρότηση ιστορικών προϋποθέσεων, ματαιώνεται και εξασθενεί μαζί με την υπονόμηση της δυνατότητας για έξοδο της θεωρίας από την κρίση. Με αυτόν τον τρόπο, παρακιάμπεται το ζήτημα που αφορά το ότι τα κριτήρια ορθότητας νοούνται και ως κριτήρια ιστορικότητας, με αποτέλεσμα ο φιλοσοφικός σχετικισμός να στερείται των προϋποθέσεων που θα επέτρεπαν την ιστορική του αυτοκατανόηση. Η απουσία όμως τέτοιας αυτοκατανόησης επιφέρει και την αβελτηρία η οποία αποτρέπει από τον αναστοχασμό για την ιστορικότητα της ίδιας της διένεξης μεταξύ ορθοκανονιστικού και σχετικιστικού επιχειρήματος.

Κατά συνέπεια, παραβλέπεται και η ιστορικότητα του πολιτικού στοιχείου, όπως αυτό ενδημεί στην εννοιολογική σκευή των επιχειρημάτων, και αναδεικνύεται ο μεταμοντερνιστικός φιλοσοφικός σχετικισμός ως τρόπος για την επάνοδο στην προνεωτερική παράδοση και ως απαξίωση του ιστορικοκριτικού εξορθολογισμού και της υπέρβασης αυτής της παράδοσης, όπως την επεχείρησε ο ριζοσπαστισμός του κριτικού, κανονιστικού φιλοσοφικού λόγου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1 B. Russel, *Logic and Knowledge*, Λονδίνο 1964, σ. 39 και A. J. Ayer, *The foundations of Empirical Knowledge*, Λονδίνο 1964, σ. 51.

2 Για τη διάκριση μεταξύ «γνώσης αληθειών» και «γνώσης πραγμάτων», βλ. B. Russel, *Our Knowledge of the External World*, Λονδίνο 1961, σ. 126, και για τη διάκριση μεταξύ «γνώσης από γνωριμία» και «γνώσης από περιγραφή» η οποία προέρχεται από την άμεση εμπειρία πραγμάτων και εννοιών, βλ. του ίδιου, *The Problems of Philosophy*, Οξφόρδη 1971, σ. 33.

3 L. Wittgenstein, *Tractatus Logico Philosophicus*, μτφρ. Θ. Κιτσόπουλος, Αθήνα 1978, 4.022, όπου αναφέρεται η σχέση μεταξύ πρότασης και πραγμάτων.

4 Αναφερόμενος κυρίως στις ατομικές έννοιες, βλ. σχετικά, Ν. Αυγελή, *Φιλοσοφία της επιστήμης*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 22-31, G. Boole, *An Investigation of the Laws of Thought*, Νέα Υόρκη 1958, σ. 51-54, σχετικά με την έννοια του λογικού ατόμου ως υποκειμένου των προτάσεων και σχετικά με τη διάκριση των προτάσεων, και M.L. Gill, *Aristotle on Substance, The Paradox of Unity*, Πρίνστον-Νέα Υόρκη 1989, σ. 8-10, σχετικά με την οντολογική διάσταση του ατόμου, καθώς και W.V. Quine, *Methods of Logic*, Κέμπριτζ (Μασαχουσέτη) 1989, σ. 258-260, σχετικά με τα γνωρίσματα της ατομικής έννοιας.

5 Για μία περιεκτική και εμπειριστατωμένη ανάλυση, βλ. Σ. Κουσουλής, *Η αριστοτέλεια συλλογιστική*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2001, σ. 2-11.

6 Βλ. και Ι. Πατέλλη, «Ορθολογικότητα και αξίες στον Carnap και τον Quine», *Αξιολογικά*, 11-12, 1998, σ. 189.

7 B. Russel, *Logic and Knowledge*, Λονδίνο 1989, σ. 370-380. Βλ. επίσης Γ. Ρουσόπουλος, *Αναλυτική της παράστασης. Η γνωσιοθεωρία του Κόκλου της Βιέννης*, Αθήνα 1998, σ. 77-85.

8 Για μία ενδελεχέστερη ανάλυση περί κατασκευής και ανακατασκευής των εννοιών, βλ. Κ. Ψυχοπαίδης, «Το πρόβλημα της ορθολογικής κατασκευής των εννοιών για μία θεωρία του σύγχρονου κόσμου», *Τοπικά β'*, Αθήνα 1996, σ. 187-196, και στον ίδιο τόμο, Γ. Κουζέλης, «Λογική της ανάπτυξης: περί ανακατασκευής», σ. 217-239.

9 Για τη δυνατότητα αντισημειωτικής στρατηγικής, βλ. Κ. Ψυχοπαίδης, *Κανόνες και αντινομίες στην πολιτική*, Αθήνα 1999, σ. 609-639.

10 Για τις αξιώσεις ισχύος των επιχειρημάτων, βλ. Π. Μπασιάκος, *Επιχείρημα και κρίση*, Αθήνα 1999, σ. 93-98, όπου διαλαμβάνεται ανάλυση της διαλεκτικής επιχειρηματολογίας.

11 Σχετικά με αυτήν την αποδιάρθρωση των αξιών αλλά και την επακόλουθη αξιολογική ισοκυρία, βλ. Κ. Ψυχοπαίδης, *Πολιτική μέσα στις έννοιες*, Αθήνα 1997, σ. 119-130, όπου αναλύεται η συγκρότηση των κανονιστικών επιχειρημάτων και η ένταση με τον ιστορισμό εν σχέσει προς το ζήτημα των αξιών, ιδιαίτερα στις σ. 124-126.

12 Σχετικά με αυτές τις συνέπειες, βλ. Κ. Ψυχοπαίδης, *Ιστορία και μέθοδος*, μτφρ. Λένα Σακαλή, Αθήνα 1994, σ. 330-335, και 352-372.

13 Β. Κάλφας, *Επιστημονική πρόοδος και ορθολογικότητα*, Αθήνα 1997, σ. 27-57.

14 Σ. Δημητρίου, *Θεμελίωση και ανασκευή. Επιχείρημα, νοηματική ταυτότητα και φιλοσοφική αξιολογία*, Αθήνα 2003, σ. 189-210.

15 Γενικότερα για τη σχέση γένους-είδους, βλ. Σ. Κουσουλής, *ό.π.*, σ. 36-38, καθώς και τη σχετική βιβλιογραφία την οποία παραθέτει ο συγγραφέας.

16 G. Vlastos, *Πλατωνικές μελέτες*, μτφρ. Ι. Αρζόγλου, Αθήνα 1994, σ. 478, όπου αναλύεται η σχέση ατόμου-είδους και είδους-γένους, με την κριτική παρατήρηση ότι ο Αριστοτέλης δεν κάνει τέτοια διάκριση.

17 Κ. Ψυχοπαίδης, *Πολιτική μέσα στις έννοιες*, *ό.π.*, σ. 155-157. Το παράθεμα είναι από το κείμενο, «Το πρόβλημα της ορθολογικής κατασκευής των εννοιών», δημοσιευμένο στην ανωτέρω έκδοση (σ. 151-167), περιλαμβανόμενο και στον τόμο, *Τοπικά β'*, *Περί κατασκευής*, *ό.π.*

18 Β. Κάλφας, *ό.π.*, σ. 31-33.

19 Κ. Ψυχοπαίδης, *ό.π.*, σ. 154.

20 R. Carnap, *Testability and Meaning, Philosophy of Science, III, 1936 και IV, 1937*. Παραπέμπουμε στη μερική του αναδημοσίευση στο *Reading in the Philosophy of Science*, H. Feigl και M. Brodbeck (επ.), Νέα Υόρκη 1953, σ. 48, όπου ο Carnap διακρίνει μεταξύ επαλήθευσης και επιβεβαίωσης και εννοεί ως επαλήθευση την αναζητούμενη επιβεβαιωσιμότητα των προτάσεων.

21 Β. Κάλφας, *ό.π.*, σ. 28-30.

22 B. Russel, *Logic and Knowledge*, *ό.π.*, σ. 380.

23 Για το αναστοχαστικό περιεχόμενο της κριτικής φιλοσοφίας και τη σχέση της θεωρίας του πράττειν με τον ιστορικό στοχασμό, βλ. Κ. Ψυχοπαίδης, *Ιστορία και μέθοδος*, *ό.π.*, σ. 45-61.

24 Η θέση μας είναι ότι ο λογικός θετικισμός ανασυγκροτεί τα στοιχεία της ατομικής εμπειρίας επί τη βάσει τυπικών ιδιοτήτων, σε ένα ενοποιημένο γλωσσικό σύστημα, και συνδέει τη δεσμευτικότητα του επιστημονικού λόγου με ένα ιδεώδες: Οι μορφές του επιστημονικού λόγου (επιστημονικές γλώσσες) ανακατασκευάζονται εντός του προτύπου μίας εξιδανικευμένης τυπικής γλώσσας. Η θέση μας είναι ότι ο λογικός θετικισμός εξωθεί στα άκρα το αίτημα του καντιανού φορμαλισμού. Δηλαδή, αφαιρεί τη μορφή από την κριτική τελεολογία του περιεχομένου και την ορίζει ως αυστηρώς λογική έννοια προσεγγίσιμη μέσω της τυπικής λογικής. Για τον καντιανό φορμαλισμό, βλ. Κ. Ψυχοπαίδης, *Κριτική φιλοσοφία και λογική των θεσμών. Έρευνες για την πολιτική φιλοσοφία του Kant*, μτφρ. Όλγα Σταθάτου, Αθήνα 2001, σ. 35-45.

25 βλ. Κ. Ψυχοπαίδης, *Ιστορία και μέθοδος*, ό.π., σ. 352-353, όπου εξηγείται η έννοια της ορθολογικότητας σε ατομικό επίπεδο και οι συνέπειες για την πολιτική πράξη.

26 Για τον τύπο κατασκευής των κανόνων και κυρίως εκείνων που συνεχούν ως δικαϊκή σχέση, βλ. Κ. Ψυχοπαίδης, *Κριτική φιλοσοφία και λογική των θεσμών...*, ό.π., σ. 86.

27 Κ. Σταμάτης, *Δίκαιο και δικαιοσύνη στην εποχή των κρίσεων*, Αθήνα 2000, σ. 225-234.

28 Θεωρούμε ότι ο μεθοδολογικός ατομισμός είναι και προϋπόθεση για την εκτροπή του αξιολογικού σχετισμού και μεταμοντερνισμού προς τον περιγραφικό ντεσιζιονισμό. Η βεμπεριανή επιστημολογία απέτελεσε ένα τόσο ισχυρό υπόβαθρο για την έδραση του σύγχρονου ντεσιζιονισμού όσο και η νιτσεική σκέψη για τη «βούληση για δύναμη». Βλ. και Ι. Πατέλλη, «Αναγωγισμός και αξίες στις φυσικές και κοινωνικές επιστήμες», *Αξιολογικά*, 6, 1994, σ. 107 επ.

29 Για το αντίθετο επιχείρημα, βλ. J. Elster, *Making Sense of Marx*, Κέμπριτζ 1985, σ. 46.

30 Κ. Ψυχοπαίδης, *Πολιτική μέσα στις έννοιες*, ό.π., σ. 155.

31 Για τις εμπειρικές αποφάνσεις και την κατανοησιμότητα της επιστήμης, βλ. B. Bhaskar, *The Possibility of Naturalism*, Λονδίνο 1979, σ. 8-10, για τη σχέση και την αντιστοιχία πεποιθήσεων και εξωτερικού κόσμου, βλ. D. Davidson, *A Coesive Theory of Truth and Knowledge, Truth and Interpretation*, E. LePore (επ.), Νέα Υόρκη 1986, σ. 306-308, και για την ανωτέρω σχέση πεποιθήσεων και κόσμου εν σχέσει προς την ερμηνεία, βλ. Ι. Πατέλλη, *Νόημα και πράξη*, Αθήνα 1991, σ. 89.

32 Για την αδυναμία να υπάρξει αξιακός έλεγχος της επιστήμης και των συνεπειών της για με το πράττειν και την κοινωνική οργάνωση, βλ. Κ. Ψυχοπαίδης, *Πολιτική μέσα στις έννοιες*, ό.π., σ. 195.

33 Για την έννοια της *διαφοράς*, βλ. J.F. Lyotard, *Le differend*, Παρίσι 1983, σ. 24, και για μία κριτική θέση περί τη συναινεσιακή θεωρία της αλήθειας, βλ. Κ. Καβουλάκος, «Η ισχύς του λόγου στον Jürgen Habermas», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τ. Ε', τχ. 20, Οκτώβριος 1996, σ. 149-174.

34 Β. Ταινόρεμα, «Ο Wittgenstein και η συζήτηση γύρω από τη γλωσσική κανονιστικότητα», *Δευκαλίων*, τ. 13, τχ. 2-3, σ. 137-175.

35 Σε σχέση με την ανάπτυξη των εννοιών και την άσκηση ελέγχου, βλ. Γ. Κουζέλης, ό.π., σ. 237-239.

36 J. Hartnack, *Wittgenstein and modern philosophy*, Λονδίνο 1965, σ. 16-30.

37 Για τη σημασία του κανόνα, βλ. John Mac Dowell, «Ο Wittgenstein περί του να ακολουθεί κανείς έναν κανόνα», *Δευκαλίων*, ό.π. σ. 175-215

38 Για την έννοια της συμφωνίας επί ορισμών και κρίσεων στη «μορφή ζωής». βλ. L. Wittgenstein, *Φιλοσοφικές έρευνες*, μτφρ. Π. Χριστοδουλίδης, Αθήνα 1977, 241.

39 L. Wittgenstein, ό.π., 130, για τη σχέση νοήματος και χρήσης στα «γλωσσικά παίγνια».

40 Για τον κανόνα ως μέρος της «μορφής ζωής», βλ. L. Wittgenstein, ό.π., 23.

41 Για την κανονιστικότητα του πράττειν, βλ. Κ. Ψυχοπαίδης, *Κανόνες και αντινομίες στην πολιτική*, ό.π., σ. 484-486.

42 J. Habermas, *Η ηθική της επικοινωνίας*, μτφρ. Κ. Καβουλάκος, Αθήνα 1997, σ. 70-78, για την αρχή της καθολίκευσης και τη θεμελίωση της Ηθικής του Διαλόγου.

43 Για τα ανωτέρω, βλ. J. Habermas, ό.π., σ. 112-114.

44 Κ. Ψυχοπαίδης, ό.π., σ. 488.

45 Κ. Ψυχοπαίδης, ό.π., σ. 271.

46 Κ. Καβουλάκος, ό.π., σ. 152.

47 J.F. Lyotard, ό.π., σ. 42. Για μία διαφορετική προσέγγιση, προσεχόμενη από τον κριτικό αναπροσδιορισμό του επιχειρήματος του Habermas, ικανή να εκφέρει αντίλογο στη μεταμοντερνιστική θέση, βλ. Α. Χόνετ, *Από την επικοινωνία στην αναγνώριση*, μτφρ. Κ. Καβουλάκος, Αθήνα 2000, σ. 114-117.

48 Κ. Ψυχοπαίδης, *Όροι, αξίες, πράξεις*, Αθήνα 2005, σ. 443-478.

